

TEMA:

SULT

underernæring
og matsikkerhet

bistands-
aktuelt

Temabilag
april
2010

www.bistandsaktuelt.no

FOTO: SCANPIX

To år gamle **Dhoah Thoan** blir vasket av sin mor på et sykehus i Akobo i sørøst-Sudan 8. april 2010. To år med manglende nedbør og stammekonflikter har bidratt til en humanitær krise i et område FN-talsmenn omtaler som «det mest sultne sted i verden». En undersøkelse nylig avslørte at 46 prosent av alle barn i regionen er underernærte. FNs representant i Sør-Sudan uttalte nylig at hjelpeorganisasjoner regner et nivå på 15 prosent som grensen for når en krise har inntruffet.

FOTO: SCANPIX

Den største utfordringen

Utenfor ei jordhytte i provinsen Tigray sitter to norske journalister på ustøe stoler i skyggen av et tre. Vi får servert et stort fat med injera – etiopiernes tradisjonelle brødlelse laget av teff. Over brødet er det helt melk tilsatt rød pepper. Hjemmelaget øl helles opp i blikkbokser. Vi spiser noen biter, tar en liten sup av ølet og skåler mot familien på to voksne, fem barn og et sett besteforeldre. Før vi takker vertskapet for mat og gjestfrihet.

Deretter setter ni voksne og barn seg for å spise opp restene. Er de heldige, kan de spe på med ett måltid til i løpet av dagen. Antallet måltider i dette området avhenger av om regnet kommer. Uten de livgivende dråpene gir verken grønnsakhagen nedenfor hytta avling eller bikubene i hytteveggen honningnektar.

– Livet som jordløs her i Tigray er svært, svært vanskelig, oppsummerer landarbeideren Kidus Gebretsadk, mens kona lattermildt slår seg på lårene over to småspiste journalister.

For 25 år siden, var Tigray i sentrum for en omfattende sultkatastrofe. Manglende nedbør, kombinert med politisk vanstyre og borgerkrig, førte til at anslagsvis én million mennesker mistet livet. De siste årene har det vært like lite nedbør som den gang – i et land som nå huser dobbelt så mange mennesker. Likevel sørger myndigheter og bistandsgivere, i samarbeid med befolkningen selv, for at ingen i dag dør av sult.

Landets myndigheter fører i dag en mer ansvarlig politikk. Politisk stabilitet og fravær av krig har lagt grunnlaget for økonomisk vekst og utvikling. Dette har samtidig muliggjort en rekke tiltak, blant annet arbeid-for-mat-programmer for å lindre nøden i de mest tørkeutsatte månedene av året.

Målet er imidlertid å løfte folk permanent ut av fattigdom. Det har blant andre bondekvinnen Worke Woesamo klart. Fra å være lutfattig og avhengig av matutdeling er hun i dag en vellykket forretningskvinne. Oppskrift: Treplanting, høsting av vann og veiledning i forhold til dyrkingsmetoder.

Historiene om Worke Woesamo og Bergeata Hailu Abera, som du får lese på midtsidene i dette bilaget, gir håp – og det trengs.

– Aldri tidligere i historien har utfordringene med å brødfø jordas befolkning vært større, fastslår direktør i Global Crop Diversity Fund, Cary Fowler.

Sult og underernæring er i dag trolig den største moralske og humanitære utfordringen verden står overfor. Vi håper at dette bilaget både skal gi kunnskap og idéer om at det er mulig å få til endring dersom enkeltmennesker, nasjonale myndigheter og bistandsgivere spiller på lag.

Liv R. Bjergene,
temaredektør

bistandsaktuelt

Fagblad om utviklingssamarbeid • Utgitt av Norad

Fagbladets redaksjon arbeider i henhold til pressens Vær Varsomplakat.

Temaredektør:
Liv R. Bjergene
liv.bjergene@start.no

Ansvarlig redaktør:
Gunnar Zachrisen
gz@norad.no

Øvrige medarbeidere denne utgave:
Hege Opseth
heop@norad.no
Ingvild Sahl
sahlmedia@gmail.com

Telefon redaksjon:
22 24 20 40

E-post redaksjon:
gz@norad.no

Design / produksjon:
Akela grafisk design,
Fred Isaksen, Larvik

Trykk:
Nr1 Trykk as

Abonnement:
Bistandsaktuelt,
Norad,
Boks 8034 Dep.,
0030 Oslo
Telefon: 22 24 20 59

E-post:
adr-ba@norad.no

Abonnement kan også tegnes via internett:
bistandsaktuelt.no
Abonnementet er gratis.

Utgiver:

Norad

ISSN 1501-0201

Redaksjonen avsluttet:

Tirs. 13. april 2010

Opplag – denne utgaven:

20 000 eksemplarer

TEMA-BILAG SULT-2010

Mao Zedong – politisk leder med medansvar for at mellom 15 og 43 millioner mennesker døde av sult.

FOTO: SCANPIX/CAMERA PRESS

Josef Stalin (offisielt propagandabilde) – politisk leder med medansvar for at mellom 6 og 10 millioner mennesker døde av sult.

FOTO: SCANPIX/CAMERA PRESS

Sultens tragiske historie

Krig og politisk vanstyre har tatt livet av titalls millioner

– Min familie tok av sted, de gikk til Sudan. Jeg ble igjen. Vi hadde lite mat. Jeg husker at vi spiste bare én gang om dagen.

SULTENS HISTORIE

■ GUNNAR ZACHRISEN

Bonden vi møter et sted i det nordlige Tigray er en mager, stillfaren mann i midten av 30-årene. Han husker ennå godt tørken, krigen og «den store sulten» og alle som måtte dra til andre områder i håp om å livnære seg.

Hundretusener flyktet. Gebreziabher Gebremikael var bare rundt ti år den gang. Gutten var svak – og måtte bli igjen med de gamle da resten av familien dro.

Bonden har allerede fortalt oss at det var mange som mistet livet. Når vi stiller spørsmålet «Var det også noen i din egen familie som døde?» svarer han lavmælt med en gjentakelse:

– Det var mange i dette området som døde den gangen.

En tåre i øyekroken. Der og da forstår at vi ikke bør bore noe dypere i det temaet. Minnene er fortsatt sterke – selv om 25 år er gått.

Én million døde? Det vi har snakket om er sultkatastrofen under tørken

som rammet Etiopia (og den daværende etiopiske provinsen Eritrea) i 1984-85. Så mange som én million mennesker døde, ifølge de vanligste anslagene. Andre mener det «bare» var hundretusener. Nøyaktige tall om historiske sultkatastrofer er som oftest umulige å få tak i.

Var tørke årsaken? Jo, i 1984 hadde regnet under den «korte regntida» uteblitt, men som så ofte før i historien var politiske forhold en vel så viktig forklaringsfaktor.

Befolkningen i de fire provinserne Gojjam, Hararghe, Tigray og Wollo var hardt rammet, men den brutale militærdiktatoren Mengistu Haile Mariam brukte mer penger på å bekjempe opprørsbevegelser og opposisjonelle enn på å gi mat til de nødstedte. Samme år som regnet sviktet annonserte Mengistu at 46 prosent av statsbudsjettet ville bli satt av til militære formål, mens statens utgifter til helse ble redusert.

Mange mener at Mengistu-regimet bevisst unnlot å hjelpe befolkningsgrupper i områder der opprørsgrupper sto sterkt, eksempelvis i Tigray. Samtidig tok regimet initiativ til store tvangsflytninger av mennesker, hardhendte tiltak som forårsaket tusener av nye dødsfall. Det meste skjedde i det stille fordi regimet ikke ønsket fokus på sulten eller på sine egne overgrep mot be-

folkningen. Da nødhjelpen etter hvert kom inn til landet, ble den bevisst utnyttet til krigsformål – både av regimet og av opprørerne.

Band Aid. Det var britiske og canadiske tv-journalister som høsten 1984 vekket verden med dramatiske tv-bilder av desperate, gråtende mødre og utmagrede barn. Journalistene fortalte om en katastrofe «av bibelske proporsjoner», og reportasjene ble opptakten til en kraftig reaksjon fra sjokkerte vestlige land. En viktig initiativtaker i mobiliseringen av vestlig opinion var den britiske artisten Bob Geldof. Han sto sentralt i Band Aid-kampanjen, utgivelsen av juleplaten «Do they know it's Christmas» og de senere Live Aid-konsertene i USA og Storbritannia.

Alle disse initiativene hadde som formål å samle inn penger til sultofrene i Etiopia, anslagsvis åtte millioner mennesker. Hjelpeinitiativene bidro til å finansiere viktig nødhjelp, men tok lang tid: Innen mat- og medisinleveransene var på plass, hadde de fleste som sto i fare for å dø allerede dødd.

Maos synder. Hungersnøden på Afrikas Horn i 1984-85 kan stå som eksempel for mange sult-situasjoner i verdenshistorien. Selv om naturens luner spiller inn, er det som

oftest andre aspekter som er de mest utslagsgivende for om en krise blir til en katastrofe: Økonomisk sammenbrudd, politisk vanstyre, etnisk undertrykkelse, krig og konflikt.

Oversikten over de mest dødbringende katastrofene i historien er dramatisk lesning. Øverst på den lite ærerike listen troner den store sultkatastrofen i Kina i 1958-61 under Mao Zedong-perioden. En katastrofe som av kommunistpartiet i mange år ble tilskrevet «tre år med naturkatastrofer». Siden 1980-årene har imidlertid erkjennelsen av menneskelige feilgrep blitt klarere, og Kinas politiske ledere har fordelt skylden «30 prosent på naturkatastrofer og 70 prosent på politisk vanstyre». Omlegging fra jordbruk til industri, tvangskollektivisering av landbruket og forbud mot jord i privat eie står nå fram som historikerens viktigste forklaringer.

Lignende forklaringsfaktorer trekkes også fram for å forklare hungerkatastrofen i Sovjetunionen i 1932-34, som særlig rammet området som i dag er Ukraina. Dette var under Stalin-perioden, med sentralstyrt industrialisering, beslaglegging av korn til militære formål og tvangsmessig omlegging av jordbruket til kollektivbruk. Alt dette ga bøndene få incentiver til å investere

Artisten Bob Geldof klarte å samle verdens fremste artister – her **Mick Jagger** og **Tina Turner** – til de berømte Live Aid-konsertene i 1984-85.

og dyrke egen jord. Andre historikere har ment det var et «bevisst folkemord» ansporet av et ønske fra den sovjetiske diktatorens side om å knekke ukrainsk nasjonalisme.

Nord-Koreas feilgrep. Totalitære kommunistregimers bidrag til sultkatastrofer gjelder ikke bare for avgåtte regimer. Fortsatt i dag prøver det sittende regimet i Nord-Korea å skjule sine spor etter hva som skjedde i verdens mest lukkede land på midten av 90-tallet, men innrømmer at 200 000 kan ha mistet livet. Internasjonale forskere og hjelpeorganisasjoner anslår imidlertid fast at mellom 600 000 og 3,5 millioner nordkoreanere – av en totalbefolkning på rundt 25 millioner mennesker – omkom i disse årene.

Lærdommene av faren Kim Il Sung's feilgrep ser heller ikke ut til å ha ført til noen avgjørende kursendring hos sønnen Kim Jong-il. Så sent som i mars 2010 rapporterte Norges Røde Kors' leder Børge Brende om omfattende matmangel og sjokkerende forhold på landets barnehjem. Om lag en tredjedel av befolkningen er underernært, og Verdens matvareprogram bidrar hvert år med hundretusener av tonn mat for å stille sulten.

Sens teser. Diktaturers manglende

evne til å takle matmangel peker videre til den indiske økonomen Amartya Sens forskning. En av Sens hovedteser er at sult ikke vil forekomme i et fungerende demokrati med fri informasjonsformidling, der landets myndigheter er avhengig av støtte fra sine velgere.

«I demokratiske land, selv i de svært fattige, vil en hungersnødsituasjon komme til å true den sittende regjeringens overlevelse. Årsaken er at det ikke er lett å vinne valg etter hungersnød. Tilsvarende er det heller ikke enkelt å motstå kritikken man blir møtt med av opposisjonspartier og aviser. Det er nettopp derfor at hungersnød ikke oppstår i demokratiske land», skriver den indiske nobelprisvinneren i en artikkel i avisen Observer for noen år tilbake.

Han understreker i den samme artikkelen at den spredte, mindre synlige sulten – kjent under begrepet «underernæring» og nært knyttet til fattigdom, fortsatt finnes i stor grad også i demokratiske land. ■

HISTORIENS STØRSTE SULTKATASTROFER

1. Sult i Kina (under Mao-perioden «Det store spranget»)	Kina	1958–1961	15–43 000 000
2. Sult i India	Britisk India	1896-1902	19 000 000
3. Sult i Bengal inkl. Bihar og Orissa	India	1769-1771	15 000 000
4. Sult i Nord-Kina	Kina	1876-1879	13 000 000
5. Sult i det sørlige og sentrale India	India	1876-1879	10 000 000
6. Den store europeiske sulten	Europa (alle)	1315-1317	7 500 000
7. Den sovjetiske sulten (Holodomor)	Sovjetunionen (Ukraina)	1932-1934	6–10 000 000
8. Den kinesiske sulten	Kina	1936	5 000 000
8. Den russiske sulten	Russland (Ukraina)	1921-1922	5 000 000
10. Sult og sykdom under Kongo-krigen	DR Kongo	1998-2003	3,8–5 000 000
11. Tørke i Kina	Kina	1941	3 000 000
11. Sult i Kina	Kina	1928-1930	3 000 000
13. Sult i Russland	Russland	1601-1603	2 000 000
13. Sult under krigen i Vietnam	Vietnam	1943-1945	2 000 000
15. Sult i Bengal	India	1943	1,5–4 000 000
16. Den store sulten i Irland	Irland	1846-1849	1,0–1 500 000
17. Den store sulten i Etiopia	Etiopia	1984-85	1 000 000
17. Sult på Afrikas Horn	Etiopia, Sudan, Somalia	1888	1 000 000
17. Sult i Bangladesh*	Bangladesh	1974	1 000 000*
19. Sult i Nord-Korea	Nord-Korea	1996-1998	600–3 500 000
20. Sult i Finland	Finland	1866-1868	150 000

*) Offisielle kilder oppgir at 26 000 omkom. Andre hevder rundt én million.

Kilde: Wikipedia. (Bistandsaktuelt understreker at listen ikke er utfyllende og at anslagene for døde under katastrofer alltid vil være omstridte.)

Små jordlapper og mangel på nedbør bidrar til at bondebefolkningen blir sårbare for tørke. Omfattende arbeid-for-mat-programmer har vært viktige for å redusere denne sårbarhet i de tørre månedene av året.

Etiopia 2010: Fortsatt tørk

Forebygging og sosiale programmer hindrer nye sultkatastrofer

ADDIS ABEBA (b-a): I Etiopia har det regnet like lite de siste par årene som i forkant av sultkatastrofen i 1984-85. Samtidig er det blitt dobbelt så mange munnar å mette. – Men i dag er det likevel ingen som dør av sult, fastslår landdirektør for USAID i Etiopia, Thomas Staal (bildet).

■ I ETIOPIA:
LIV RØHNEBÆK BJERGENE
OG GUNNAR ZACHRISEN

FOREBYGGING Lederen for den statlige amerikanske bistandsorganisasjonen gir etiopiske myndigheter ros for deres innsats for å bedre matsikkerheten til landets omlag 80 millioner innbyggere.

– På dette området har det

skjedd en enorm endring. Myndighetene tar tak i årsakene til matusikkerhet og jobber nå med å bygge opp matlagene, lage anslag for avlinger og kartlegge hvem som trenger hjelp. Hvert eneste år blir de kronisk trengende identifisert, sier Staal.

Han får støtte fra blant andre Norges ambassadør i landet, Jens Petter Kjemprud.

– Det er stadig matvarekriser på Afrikas Horn, men situasjonen er veldig forskjellig fra i 1984 da myndighetene ikke ville erkjenne problemet. I dag står det høyt på dagsorden, fastslår ambassadøren.

Også nestlederen for Verdens

matvareprogram i landet, Lynne Miller, gir gode karakterer til Etiopias regjering for deres innsats mot sult og underernæring. – Så mye er endret de siste årene. Sammen med regjeringen kartlegger vi hele landet. Dessuten er det bygget opp re-

server av mat i lagre over hele Etiopia, sier hun.

Jobber for føden. Det er særlig regjeringens arbeid-for-mat-program, PSNP (Productive Safety Net Program), som imponerer USAID-direktøren, ambassadøren og WFP-representanten. Gjennom programmet kartlegger etiopiske myndigheter hvem som trenger hjelp – som oftest i de tøffe månedene fram til neste avling. Mottakerne «betaler» for hjelpen gjennom arbeid – for eksempel treplanting, veibygging og graving av irrigasjonskanaler.

– Programmet er svært innovativt. Jeg vet ikke om noen andre land som har gjort noe tilsvarende. Myndighetene satser på alt fra treplanting til veibygging som sikrer markedsadgang, sier Staal.

Han trekker også fram bredden i satsingen fra etiopiske myndighe-

USAID I ETIOPIA

■ USA er Etiopias største statlige bistandsgiver og ga landet bistand på mer enn én milliard dollar i 2008.

■ For å bedre matsikkerheten bidrar USAID årlig med omlag 150 millioner dollar til Etiopias Productive Safety Net Program (PSNP). Pengene gis via partnerorganisasjoner, men i tett dialog med regjeringen.

Kilde: USAID.

FOTO: GUNNAR ZACHRISEN

MYNDIGHETENES MATSIKKERHETSPROGRAM

■ Antallet etiopiere som mottok nødhjelp økte fra 2,1 millioner mennesker i 1996 til 13,2 millioner i 2003. I 2009 var det 6,2 millioner mennesker som mottok nødhjelp, samt ytterligere 7,5 millioner som har fått bistand via landets Productive Safety Net Program.

■ For å bedre matsikkerheten iverksatte etiopiske myndigheter, i samarbeid med blant andre USAID, Verdensbanken, Canada og europeiske land, i 2005 det største sosiale beskyttelsesprogrammet mot sult i Afrika sør for Sahara utenom Sør-Afrika: Productive Safety Net Program (PSNP).

■ Programmet skiller seg fra tidligere arbeid-for-mat-programmer ved at myndighetene kartlegger hvilke husholdninger som har behov for hjelp, for så å bistå disse over tid.

■ Hjelpen gis i hovedsak i form av arbeid-for-mat, kun de aller mest sårbare mottar hjelp uten å måtte arbeide. I noen grad gis det også penger-for-arbeid. Målsetningen med programmet er samtidig å øke matsikkerheten i enkelthusholdningene slik at hjelpen på sikt kan fases ut.

■ Programmet tar utgangspunkt i de mest hjelpetrengende husholdningenes behov i de seks mest utsatte månedene av året. Det årlige budsjettet er på nesten 500 millioner dollar.

Kilder: USAID, Verdensbanken, International Food Policy Research Institute, The Environment for Development.

I alle Etiopias provinser er det bygget opp beredskapslagere. Det meste er hvete fra USA.

FOTO: GUNNAR ZACHRISEN

e, men ingen død

ter, inkludert den generelle økonomiske satsingen regjeringen står bak i en landbruksledet økonomisk vekst.

Fra nødhjelp til langsiktighet. Statsministerens økonomiske rådgiver Neway Gebreab viser til regjeringens program der jordbruksproduksjonen er utropt til selve motoren i den økonomiske satsingen. I dag er 80 prosent av arbeidsstyrken og 60 prosent av eksportinntektene knyttet til jordbruket.

- 95 prosent av gårdsbrukene er småbruk. Det er her vi må klare å skape en økt produktivitet og berede grunnen for senere industriell vekst, sier Gebreab.

Håpet er at økt produksjon, et fortsatt høyt nivå på bistandsoverføringer og en mer differensiert sysselsetting på sikt skal trekke flere og flere etiopiere ut av fattigdom og

gjøre dem mindre sårbare for naturens luner. Foreløpig kan regjeringen notere en viss suksess på det økonomiske området. I fire av de fem siste årene har den økonomiske veksten vært på mer enn ti prosent.

- Veksten i økonomien kommer først og fremst de fattige til gode. Vi mener at vår vekst også skaper økt likhet, sier mannen som gir statsministeren råd om økonomien i landet.

Dette har, ifølge Gebreab, også gitt seg utslag på fattigdomsstatistikken der andelen som lever for under én dollar om dagen er synkende. I 2000 utgjorde de aller fattigste 44 prosent, i 2005 39 prosent og i 2007 litt over 33 prosent, ifølge den etiopiske regjeringens egne innrapporteringer til FN.

- Tusenårs målet om en halvering av antallet fattige - fra 44 til 22 prosent er innen rekkevidde. Selv

med en økonomisk vekst på 7-8 prosent i de kommende årene fram til 2015, så vil vi klare å nå det, mener Gebreab.

Velstandsøkning for de få? På makronivå går den etiopiske økonomien så det suser, og i de store byene, som i hovedstaden Addis Abeba og i Tigrays største by Mekele, skyter nybyggene opp som paddehatter. Parallelt med den økonomiske veksten vokser middelklassen. Men det vil likevel ta lang tid å bringe de store folkemassene ut av fattigdommen.

- Etiopiske myndigheter hevder at det er økonomisk vekst i landet. Men for meg, som ikke-økonom, så burde denne veksten være synlig også i de enkelte husholdningene. Det kan jeg ikke se at det er. Slik jeg ser det, er det velstandsøkning for de få, sier direktør for kvinneorgani-

sasjonen KMG, Bogaletch Gebre.

Hun mener at etiopiske myndigheter burde inkludere både menneskerettighetsperspektivet og kjønnsperspektivet i sin politikk for å bedre matsikkerhetssituasjonen.

- Afrika overlever takket være kvinnene. Men i myndighetenes strategier blir ikke kvinnes innsett tillagt vekt. Når maten er høstet inn, mister kvinnene kontroll fordi det er mannen i husholdningen som bestemmer. Derfor må matsikkerhet og likestilling sees i sammenheng, mener Gebre, og forteller hvordan hun selv vokste opp med en mor som måtte stjele mat for å brødfø egne barn etter at det hun hadde produsert på åkeren var høstet inn.

- Dette er fortsatt virkeligheten for mange etiopiske kvinner, sier hun. ■

Tusenårs målet om en halvering av antallet fattige - fra 44 til 22 prosent er innen rekkevidde.

Neway Gebreab
økonomisk rådgiver
for den etiopiske
statsministeren.

Disse etiopiske kvinnene håper å sikre seg og barna mat ved å male korn for bønder i nærheten i det nybygde møllehuset. Men da må regnet komme slik at det blir noen avling.

Den gyldne sjansen til å re

Riktig ernæring kan redde millioner barn fra skader og tidlig død

TIRGRAY (b-a): Hvert år dør mellom 3,5 og 5 millioner barn av årsaker som kan knyttes til underernæring. Langt flere har uopprettelige skader. Årsaken er for lite næringsrik mat i mors liv og de to første leveårene. Ekspertene omtaler denne perioden som «den gyldne sjansen til å redde liv».

UNDERERNÆRING

■ I ETIOPIA:
LIV RØHNEBÆK BJERGENSE
I et nybygd møllehus i landsbyen Mykinetal i Tigray i Etiopia sitter ti av landsbyens aller fattigste kvinner. De har noe felles: de er alle jordløse, uten inntekt og uten en mann. Flere av kvinnene har små barn som dier ved brystet eller hviler i morens fang. Disse barna har også noe til felles; de befinner seg i

en kritisk periode av livet.

Forskerne betegner fosterperioden og de to første leveårene som «den gyldne sjansen» til å redde liv. Får barna riktig ernæring i denne perioden, kan en unngå veksthemming, varige hjerneskader som gir lærevansker og nedsatt produktivitet som voksne arbeidstakere.

Likevel regnes underernæring å være årsaken til mer enn en tredel av alle barnedødsfall i verden hvert år.

Forsørger uten inntekt. – For oss er det vanskelig å skulle snakke om en godt sammensatt diett. Vi strever for i det hele tatt å skaffe oss mat slik at vi kan spise ett måltid om dagen, sier Fasika Berhe (22 år), skilt og eneforsørger for ett barn på seks år.

I det karrige og svært fattigslige Mykinetal er det få inntektsmuligheter utenom landbruk. Da kommer enslige, jordløse kvinner dårlig ut. Nå håper kvinnene at møllen de

Vi gjør mye galt, men vårt største feilgrep er at vi nekter barna det mest fundamentale i livet. Mange av de tingene vi trenger kan vente. Men barnet kan ikke vente. Akkurat nå bygges barnets beinstruktur, utvikles barnets blod eller hjerne. Til dette barnet kan vi ikke svare «i morgen». Dette barnets navn er «i dag».

Gabriela Mistral, 1948, chilensk poet og Nobelprisvinner i litteratur, lærer, diplomat og feminist.

har kjøpt for å kunne male korn for bønder i området, skal lette matsituasjonen.

Men utfordringene er store. De må ha inntekter for å nedbetale lånet de har tatt opp for å kjøpe møllen, men mangel på regn gjør at bøndene nesten ikke har noen avling å male.

– Det ser ikke lyst ut. I år har vi tjent nesten en fjerdedel mindre enn forventet. Heller ikke for den kommende innhøstingen ser det lovende ut. Det har ikke vært nok regn, fastslår Berhe.

Hun forteller hvordan det å skaffe mat til seg selv og barnet er en evig kamp.

FOTO: GUNNAR ZACHRISEN

dde liv

- Hver dag kjemper vi mot underernæring. De av oss som trenger det mest, får utdelt mat på helsestasjonen. Men det er først når barnet ditt er i ferd med å dø og har unormalt lav kroppsvekt at en får hjelp, mener Berhe, som dermed også målbærer Unicefs budskap: Hvordan underernæring forbigås i det stille og usynliggjøres helt til situasjonen er prekær og barnet er i ferd med å dø.

Men da kan allerede de uopprettelige skadene ha oppstått, mener eksperter på helse og ernæring. Dessuten er barnets prognoser for overlevelse kraftig redusert.

Bare i Etiopia anslår Unicef at 51 prosent av alle barn under fem år har store eller moderate veksthemminger på grunn av underernæring.

Lavere overlevelsessevne. Forskning viser at barn som er underernærte,

KONSEKVENSENE AV UNDERERNÆRING

Tilførsel av karbohydrater, fett og proteiner er nødvendig for vanlig livsoppholdelse. I tillegg til disse energigivende næringsstoffene trenger kroppen også å få tilført vitaminer og mineraler/sporstoffer.

Dette kan underernæring føre til – i form av mangel på næringsstoffer:

■ **Karbohydrater:** Forstyrrelser i stoffskiftet, avmagring og dehydrering.

■ **Essensielle fettsyrer:** Hudforandringer, nerveforstyrrelser og veksthemming hos barn. Økt infeksjonstendens, lever- og nyreskade.

■ **Proteiner:** Veksthemming, leverskade, ødemer, muskelsvinn, hud- og hårforandringer, avmagring og dehydrering.

■ **Vitamin A:** Veksthemming, svekket immunforsvar, nedsatt syn/blindhet og misdannelser hos foster.

■ **Vitamin D:** Myke og deformerte knokler i ryggstøyle, bein og bekken, svake og slappe muskler, diaré og luftveisinfectionsjoner.

■ **Vitamin K:** Avgjørende for blodkoagulering. Kroppen er avhengig av vitaminet for å stanse blødninger raskt.

■ **Vitamin E:** Viktig for immunsystemet, knyttet til blant annet utviklingen av kreft og hjerte- og karsykdommer.

■ **Vitamin C:** Skjørbuk med tretthet, oppplagthet og kortpusthet. Deretter smerter i muskler og knokler, blødninger under huden, nedsatt sårheling og deformerte knokler. Kan forårsake plutselig død ved store blødninger i hjernen eller hjertemuskel.

■ **B1 Tiamin:** Nerveforstyrrelser, hos spedbarn forstyrrelser i hjertefunksjon, brekninger og kramper, nedsatt appetitt og kraftløshet.

■ **B3 Riboflavin:** Hudforandringer, sprekker og sår på tunge og i munnviken, betennelse i tunge og leppe.

■ **B6:** Bryter ned proteiner, sukker og fett og er viktig for produksjonen av viktige signalstoffer til hjernen.

■ **B12:** Nødvendig for å kopiere arvestoff og for celledeling, for røde blodceller og vedlikehold av nervesystemet.

■ **Folsyre eller folat:** Ved graviditet for å hindre ryggmargsskader hos fosteret. Mangelfull utvikling av hjernen er knyttet til folat.

■ **Nicin eller nikotinsyre:** Vekttap, generell svakhet, hudforandringer, mage- og tarmforstyrrelser og mental svekkelse (ofte permanent). Langvarig niacinmangel er dødelig.

■ **Vitamin B12 (kobalamin):** Jernmangel med symptomer som vekttap, blek hud, sår tunge, svakhet og åndenød, nummenhet i fingre og prikking i huden. Etter hvert skades nervene i ryggmargen. Konsekvensene er alvorlige psykiske skader som depresjon og hallusinasjoner.

■ **Kalsium:** Kroppen må få tilført kalsium for å bygge skjelett og tenner, for å overføre impulser fra nerver, for musklernes sammentrekning og for koagulering av blodet.

■ **Magnesium:** Nervemuskelforstyrrelser, muskelsvakhet, skjelving og kramper og mentale problemer som apati og desorientering.

■ **Jern:** Alvorlig jernmangel (anemi) reduserer kroppens evne til å frakte oksygen. Tidlige symptomer er slapphet, anpustenhet og svimmelhet. Alvorlige symptomer er blek hud, tørre slimhinner, rask puls og hjertesvikt.

■ **Jod:** Forstørret skjoldbruskkjertel (struma), forstyrrelser i bindevevet. Hos foster nedsatt fysisk vekst og mental tilbakeståendehet.

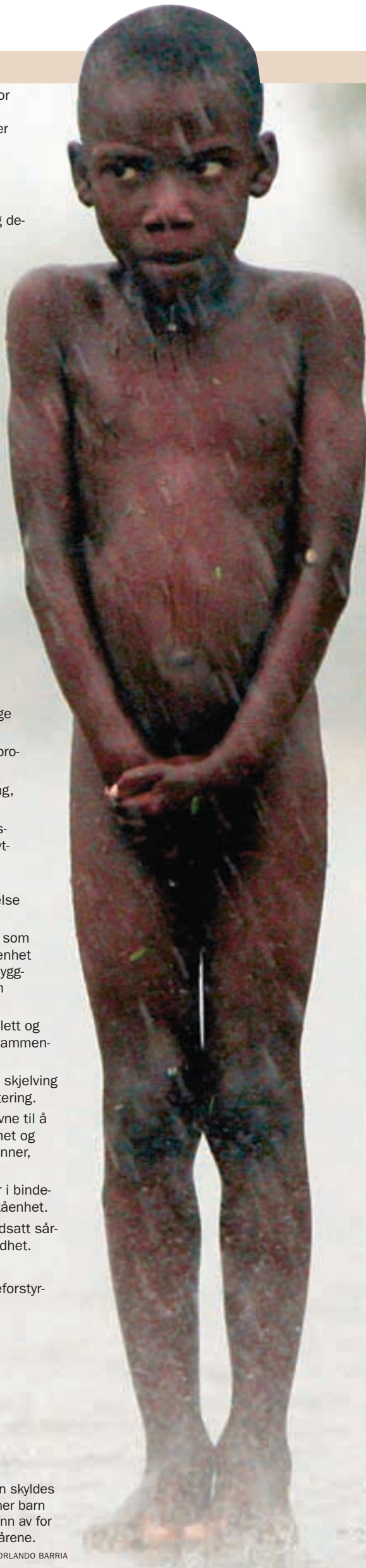
■ **Sink:** Kan føre til skader på fosteret, veksthemming, nedsatt sårheling, nedsatt immunforsvar, nedsatt smakssans og blindhet.

■ **Selen:** Kan gi alvorlig hjertemuskelsvikt.

■ **Kalium:** Svekket nyrefunksjon, muskelsvekkelser, rytmeforstyrrelser i hjertet.

Over en tredel av alle dødsfall hos barn skyldes underernæring. Anslagsvis 195 millioner barn under fem år har veksthemming på grunn av for lite næring i mors liv og de første leveårene.

ILLUSTRASJONSFOTO: SCANPIX/EPA/ORLANDO BARRIA

UNDERERNÆRING – ET BRUDD PÅ BARNEKONVENSJONEN

FNs barnekonvensjon understreker alle barns rett til best mulig helsestandard, og pålegger det enkelte lands myndigheter å bekjempe underernæring.

Et barn får behandling for underernæring ved et Leger Uten Grenser-senter i Oromia-regionen i Etiopia i mai 2008.

FOTO: SCANPIX/REUTERS

>>> Forts. fra foregående sider.

som ikke er blitt fullammet eller som mangler viktige mineraler og vitaminer har mye mindre sjanser for å overleve enn ikke-undernærte barn. Barn som lider av underernæring løper nemlig en mye større risi-

ko for å pådra seg alvorlige infeksjoner eller at sykdommer som diaré, meslinger, lungebetennelse og malaria blir dødelige.

De barna som overlever perioder med sult risikerer likevel varige ska-

der som veksthemning og reduserte evner til å lære.

Må 30-doble bevilgningene. De enslige mødrene i møllehuset på landsbygda i Etiopia vil ha få muligheter

til å stå på barricadene for å kreve penger for å bekjempe underernæring. De er usynlige for verdens politiske ledere. Det synes på de bevilgningene som verdens ledere gir for å bekjempe underernæring: Verdensbanken har beregnet at prislappen for å bekjempe underernæring i de 36 hardest rammede landene er 12,5 milliarder dollar årlig. Leger Uten Grenser gikk i fjor igjennom årene 2004-2007 for å beregne hvor mye midler som årlig ble brukt i kampen mot underernæring. Ifølge organisasjonen var dette omlag 350 millioner dollar årlig.

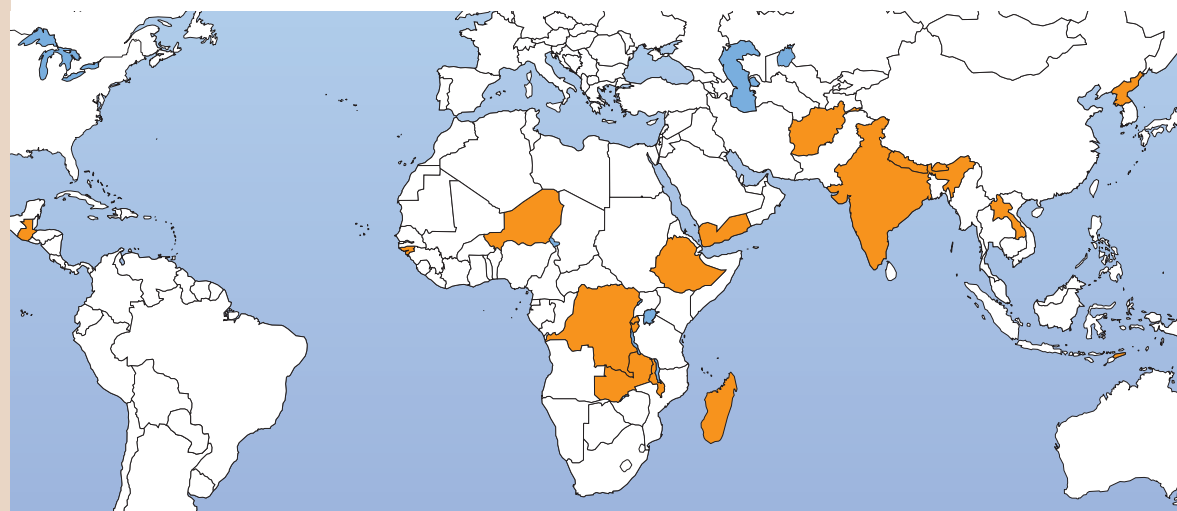
«I forhold til behovet er bevilgningene på et kritisk lavt nivå», skriver Leger Uten Grenser, som mener innsatsen må 30-dobles for å imøtekomme behovet. ■

DE VERSTE

I ni land i verden har over halvparten av alle barna under fem år moderate eller store veksthemninger forårsaket av underernæring. I ytterligere ni land er det 45 % eller mer. Her er verstingene, ifølge Unicef:

Afghanistan:	59 prosent	Nepal:	49 prosent
Jemen:	58 prosent	Bhutan:	48 prosent
Guatemala:	54 prosent	India:	48 prosent
Øst-Timor:	54 prosent	Laos:	48 prosent
Burundi:	53 prosent	Guinea-Bissau:	47 prosent
Madagaskar:	53 prosent	Niger:	47 prosent
Malawi:	53 prosent	DR Kongo:	46 prosent
Etiopia:	51 prosent	Korea:	45 prosent
Rwanda:	51 prosent	Zambia:	45 prosent

Kilde: UNICEF

UNDERERNÆRING

- Én milliard mennesker i verden har i dag for lite mat.
- 99 prosent av alle underernærte bor i utviklingsland.
- Over 60 prosent av de som er kronisk underernærte er kvinner.
- 2 milliarder mennesker lider av jodmangel.
- Det anslås at mellom 3,5 og 5 millioner barnedødsfall årlig kan knyttes til underernæring.
- 195 millioner barn under fem år lider av veksthemning.
- 40-60 prosent av alle barn i utviklingsland har svekket hukommelse på grunn av jernmangel.

Kilde: WHO og Unicef og WFP

Oxfam-kritikk av USAs nødhjelp

Hensynet til amerikanske kornbønder viktigere enn hensynet til utviklingslandene

ADDIS ABEBA/OSLO (b-a): Tradisjonell matvarebistand bidrar til å skape en rekke negative virkninger for utviklingsland, hevder Oxfam International. Organisasjonen mener det er et grovt misforhold mellom bistandsgivernes bevilgninger til innkjøp av korn i Vesten og satsingen på forebyggende tiltak i utviklingslandene.

■ GUNNAR ZACHRISEN

I rapporten «Band Aids and Beyond» oppsummerer den britiskbaserte organisasjonen erfaringene fra 25 år med katastrofehjelp, med særlig vekt på Etiopia.

«I 1984 ble det satt inn en massiv humanitær operasjon som svar på hungersnøden i Etiopia. Tusener av liv ble reddet. 25 år senere, i en situasjon der tørke blir skremmende vanlig, må vi tenke lenger enn til de tradisjonelle «plaster på såret»-svarene. For Etiopias befolkning er det både mer bærekraftig og det gir mer verdighet å identifisere og takle katastroferisikoen snarere enn bare å vente på at katastrofen rammer», skriver organisasjonen.

Fortsatt er det slik at verdens humanitære svar på tørke og andre katastrofer er dominert av «plasterbistand», som importert matvarebistand. «Dette sparer liv nå, men bidrar lite til å hjelpe lokalsamfunn med å være bedre forberedt neste gang et sjokk rammer», skriver organisasjonen.

USA dominerer. Oxfam unnlater heller ikke å peke på den hovedskyldige i saken: 70 prosent av humanitær bistand til Etiopia kommer fra USA. Det meste av denne varebistanden er knyttet opp til betingelser som ikke har noe som helst med utvikling å gjøre, og bidrar til at det koster opp til to dollar av amerikanske skattebetaleres penger å levere én dollar med matvarebistand, skriver organisasjonen.

Det er snevre økonomiske egeninteresser som ligger bak når bistandsgivere satser på såkalt «bundet» matvarebistand: Hensynet til at amerikanske bønder. Den amerikanske Food Aid Convention, som ble etablert i sin opprinnelige form i 1967, gir en klar prioritet til mat produsert i USA framfor å støtte lokal produksjon i mottakerland. Dessuten må nesten alle amerikansk matvarebistand kjøpes i USA og 75 prosent må sendes med amerikanske skip. Det er krav fastsatt i amerikansk lov.

Økt avhengighet av hjelp utenfra fordi lokalbefolkningen etter hvert venner seg til å få gratis korn framfor å dyrke mat selv, er en virkning av satsingen på mat innkjøpt i Vesten. Markedssvikt for utviklingslandenes tradisjonelle jordbruk når billig eller gratis korn utkonkurrerer det kornet som dyrkes lokalt, er en annen. Det gir i neste omgang få insentiver for bøndene til å investere eller øke produksjonen på sin egen jord.

3,3 milliarder kroner. I Etiopia var det ifor rundt seks millioner men-

70 prosent av humanitær bistand til Etiopia kommer fra USA. Av dette utgjør matvarebistanden 92 prosent – tilsvarende 561 millioner dollar i 2008.

FOTO: SCANPIX/REUTERS/ANDREW HEAVENS

nesker som mottok matvarehjelp deler av året, kanskje i seks måneder av gangen, ifølge regjeringen. En del bistandsgivere vil også inkludere ulike arbeid-for-mat-prosjekter i denne bistanden og mener derfor at tallet på mottakere var omtrent 13-14 millioner.

Det aller meste av matvarehjelpen kommer fra USA, og leveres via blant andre Verdens matvareprogram. I hele perioden 2003-2008 har matvarebistand utgjort om lag 90 prosent av den amerikanske humanitære bistanden til Etiopia. I 2008, som ikke var et spesielt tørkeutsatt år, var verdien av denne amerikanske matvarebistanden hele 561 millioner dollar – tilsvarende 3,3 milliarder kroner. Ekspertene på humanitær bistand mener samtidig at dette er en relativt lite effektiv form for bistand.

– Det er ikke til å komme fra at matvarebistand levert som varebistand fra giverlandet er kostbart. Men dette er jo ikke noe den etiopiske regjeringen kan bestemme. Vi må se på hva bistandsgiverne kan tilby, sier den etiopiske statsministerens økonomiske rådgiver Neway Gebreab (bildet).

«Fleksibel» bistand. Økonomirådgiveren er nøye med å ikke si noe negativt om den amerikanske bistanden som de siste årene i hovedsak er benyttet som betalingsmiddel i «mat-for-arbeid-prosjekter».

– Slike prosjekter er jo ofte et ledd i å redusere bøndenes sårbarhet, for eksempel utbygging av irri-

gasjonssystemer, eller et generelt bidrag til bygging av annen infrastruktur, sier han.

Samtidig skryter han av den europeiske bistanden som han karakteriserer som fleksibel. Forskjellen fra den amerikanske er at europeiske land gir en mye større andel i form av kontante penger.

– Dette gir oss en mulighet til enten å utbetale bistanden som penger-for-arbeid eller å kjøpe inn mat innenlands, sier Gebreab.

Rådgiveren mener at dette gir mer fornuftige prioriteringer lokalt og kan snarere fremme enn hemme investeringslysten blant bøndene.

Obama omprioriterer. USAID-sjef i Etiopia, Thomas Staal, er amerikansk bistandsansikt utad i Etiopia. Han er samtidig den som må gå i dialog med lokale partnere og lytte til deres vurdering av behov og ønskede tiltak.

– Amerikansk lovgiving og hensynet til amerikanske bønder gjør at det gis relativt mye mat som andel av amerikansk nødhjelp og at maten fraktes på amerikanske skip. Vi har noe handlingsrom til å kjøpe inn regionalt fra den amerikanske kongressen, men opplever at det ikke alltid er enklere. Dette fordi vi deler ut så store mengder – 500 000 tonn med mat årlig. Så store kvanta er det ikke alltid lett å få kjøpt inn regionalt, sier han.

Selv om han er en lojal embetsmann, klarer han ikke Staal helt å skjule at han godt kunne tenkt seg en annen prioritering av amerikanske bistandsmidler i Etiopia.

– Vi er godt kjent med kritikken mot tradisjonell matvarebistand. Dette er argumenter vi alltid må ha i bakhodet og vi må være forsiktige.

Men også matvarebistanden har endret seg – og blitt mer tilpasset lokale forhold. Vår støtte til det etiopiske PSNP-programmet (Productive Safety Net Program, red.anm.) har for eksempel også et element av penger-for-arbeid.

Mens det tidligere har vært vanskelig å få politikerne med på å støtte langsiktig bistand er det nå en mer positiv holdning til dette. Han viser til at Obama-administrasjonen fra og med i år har introdusert en ny og større satsing på matvaresikkerhet og landbruksutvikling i sin bistand.

– Presidenten har bedt om 3,5 milliarder dollar til et globalt matvareinitiativ. Vi er nå i prosess med å vurdere hvilke land, først og fremst i Afrika, som skal nyte godt av denne nye bistandssatsingen, sier Staal.

Lite til forebygging. Oxfams alternativ til tradisjonell matvarebistand er en større satsing på katastroforebyggende tiltak i utviklingslandene. Blant slike tiltak er kjøp av mat på lokale markeder, systemer for tidligvarsling av katastrofer, beredskapslagre, etablering av småskala avlingsforsikringsordninger, vannhøsting i form av beskyttede dammer som «fanger» og lagrer regnvann, etablering av irrigasjonssystemer og ulike tiltak for rehabilitering av skadet jordsmonn og utdeling av husdyr.

I den internasjonale bistandsdebatten mangler det ikke på støtteklæringer til forebygging, men omfanget av slik bistand i praktisk bruk er likevel minimalt. Av samlet bistand fra OECD-landene i 2007 var det bare 0,14 prosent som gikk til katastroforebyggende tiltak. ■

Matvarebistand sparer liv nå, men bidrar lite til å hjelpe lokalsamfunn med å være bedre forberedt neste gang et sjokk rammer.

Oxfam International.

Oxfam Briefing Paper – 22 October 2009: «Band Aids and Beyond. Tackling disasters in Ethiopia 25 years after the famine.» Oxfam International.

www.oxfam.org

Bonden og presten **Bergeata Hailu Abera** viser fram litt av produksjonen sin. I en steinørken uten vann har han skapt sin egen oase. Markeder der han kan selge grøden er det verre med.

Et Getsemane i steinørken

Høsting av vann, irrigasjon og treplanting gir mat og økte inntekter

TIGRAY (b-a): På gården til Bergeata Hailu Abera (72) fantes det ikke vann. Nå bor presten og nydyrkeren i en oase.

FOREBYGGING

■ I ETIOPIA:
LIV RØHNEBÆK BJERGENE

Den vakre og høyreiste mannen viser stolt fram livsverket sitt på til sammen tre mål.

– Jeg kaller stedet mitt for Getsemane, forteller han om eiendommen som ligger i et område som må være Etiopias svar på «Der ingen skulle tru at nokon kunne bu». Hit går det ingen ordentlig vei, her finnes det så og si ingen vegetasjon – bare støv, noen geiter og mengder med småstein.

I dette landskapet er Aberas

eiendom unntaket. Helt fra han i 1984 overtalte de lokale etiopiske myndighetene til å gi seg et jordstykke, har Abera jobbet hardt for å lage dyrkbar jord ut av steinmassene. Mens krigen pågikk og befolkningen i Etiopia gikk gjennom den verste sultperioden i nyere tid, jobbet han på jordstykket sitt så snart muligheten bød seg. Den verste sulten stilnet han og familien ved å spise tørket kjøtt fra kuer som de slaktet.

Kløft ble brønn. En stor utfordring var hvordan han skulle skaffe seg vann på det vannløse jordstykket sitt. Med håndmakt satte han i gang arbeidet med å kløyve en gedigen stein i to. Da steinen endelig var kløyvd, sto Abera igjen med en dyp kløft.

– Denne kunne jeg stenge av for og bruke som vannkilde, forklarer han, og peker på reservoaret som i dag er fylt opp av vann. Hjelp til brønnutstyr har han fått fra den etiopiske bistandsorganisasjonen Relief Society of Tigray (REST), som støttes av blant andre Utviklingsfondet.

Med tilgang til vann kunne Abera plante trær og planter. I dag ligger landskapet rundt brønnen som en liten jungel i det ørkenlignende landskapet. Under høye trekroner vokser det blant annet mango, ananas, tomater, epler, appelsiner og squash.

– Vegetasjonen her har ført til at det er blitt mer vann i brønnen. Tenk – og det på et sted hvor det i utgangspunktet ikke fantes vann, sier Abera stolt, mens han sjenerøst deler ut grøder.

Til tross for suksessen har imidlertid ikke Abera mange kunder. Landsbybefolkningen i nærheten vil kun kjøpe appelsinene hans, og uten vei er det vanskelig å komme til provinshovedstaden Mekele. Det meste av avlingen går til dyrefôr.

– Mangel på marked er et problem, forteller han.

Håpet er at ernæringsvanene til den fattige lokalbefolkningen i landsbyen kan endres, slik at Abera og de 50 gårdbrukerne i nabolaget som har begynt med lignende produksjon kan få et marked.

Kampen for vannet. Mens Abera klarte å skaffe det vannløse småbruket sitt vann, er etiopiernes hverdagsliv preget av jakten på de livgivende dråpene. Krumbøyde kvinnygger bærer de gule 20 liters plast

FOTO: GUNNAR ZACHRISEN

og sand oppover de bratte fjellskråningene. Terrasseringen bidrar til å holde på fuktigheten i jorda, og sørge for at det skrinne jordlaget ikke vaskes bort.

I Tigrays vakre fjellmassiv finnes dessuten utspring av små bekker. Ved hjelp av treplanting, terrassering og oppdemte dammer og irriga-

sjonssystemer kan de små bekkene vokse seg kraftfulle og danne grunnlag for økt matproduksjon i dalsøkkene.

- Nå kan jeg dyrke tre avlinger mot tidligere to, forteller seksbarnsfaren Birhane Tekkie (32 år) om fordelene ved at regnvannet nå suppleres med vann fra en nyutgravd dam.

Dammen er blitt gravd ut med håndkraft gjennom et arbeid-format-prosjekt. Nå nyter 31 husholdninger godt av dam og irrigasjonskanaler som til sammen irrigerer 28 mål med jord. Bare i løpet av ett år er kostnadene med å bygge dammen tilbakebetalt. ■

Worke (38) dyrket seg til velstand

HOSANNA (b-a): I Etiopia er inntil 14 millioner mennesker hvert år avhengige av matvarebistand. Verdens matvareprogram stilte seg spørsmålet: Hvorfor?

■ LIV RØHNEBÆK BJERGENE

Ett av svarene var langvarig rovdrift på naturen. Medisinen var at naturen skulle få langvarig hvile.

- Vi ville ta tak i årsakene til matusikkerhet, sier Erkeno Wossoro, leder for WFPs MERET-program i Sør-provinsen.

På ett av etiopiernes mange språk, amharisk, betyr MERET «jord».

I Etiopias Sør-provins har høy befolkningsvekst og et svært høyt antall med beitedyr satt dype fotavtrykk i naturen. Der det før var skog, er trærne hogd vekk og vegetasjonen er beitet ned. Flere steder har jordsmonnet sunket to-tre meter og etterlatt seg dype kløfter i naturen.

Stenger av. - Sammen med lokalbefolkningen har vi derfor stengt av områder og gitt råd om hvordan jorda kan rehabiliteres, forteller Wossoro.

Han peker ut over deler av et avstengt område på til sammen 80 000 mål. Her har ikke lenger beitedyr adgang og lokalbefolkningen kan ikke lenger dyrke jorda. Diskusjonene var mange før landsbybefolkningen til slutt var villig til å gi opp sine aktiviteter og la naturen få rekreasjonstid. For naturen har pausen gitt resultater. Nå begynner både gress, busker og trær å vokse opp igjen. Det har gitt lokalbefolkningen nye inntektsmuligheter.

- Vi har lært dem hvordan de kan kutte gress, samle det og selge det. Slik kan lokalbefolkningen få inntekt også om området er avstengt, sier Wossoro.

Der hvor naturen har fått hvile i mer enn to tiår, vokser det nå skog. En rev bykser inn mellom buskene. I sanden sees hynespor.

- Nå diskuterer vi om området kan gjøres om til nasjonalpark hvor turister kan komme å skyte villsvin. Med opptil 240 dollar i betaling per villsvin kan slike tiltak gi gode inntekter for lokalbefolkningen, sier Wossoro.

Skygge under trærne. Manedo Gobeno (35) jobber som vakt i Kambata-sonen i Sør-provinsen. Det innebærer å sikre at kveg ikke kommer inn på området og å gi lokalbefolkningen kunnskap om hvorfor de bør la naturen være i fred.

- Her var det helt bart tidligere.

Worke Woesamo har kommet seg ut av fattigdommen.

FOTO: LIV R. BJERGENE

Selv ikke Satan kunne ha klart å overleve her. Nå kommer elevene fra skolen i landsbyen hit for å hvile i skyggen under trærne, forteller Gobeno stolt.

Han forteller hvordan befolkningen etter hvert er blitt overbevist om at det mulig å endre landskapet.

- Med tiden forventer vi at dette kan bli jordbruksland. Nå som det er trær her, vil vi også ha mulighet til å kontrollere erosjonen. Vi vil fortsette å ta vare på dette området. Vi er svært fattige, og mangelen på jord er stor. Men dette vil vi klare, mener Gobeno.

Fra lutfattig til velstående. Et par timers kjøretur fra Kambata-provinsen bor Worke Woesamo (38). I høglandsområdet rundt Hosanna er naturen langt grønnere og frodigere enn i flatlandet. Men også her har rovdrift på naturen ført til avskoging og høy erosjon. Da kan tørkeperioder få fatale konsekvenser.

- For tre år siden måtte vi få matvarebistand fordi vi ikke hadde nok mat. Jeg har virkelig følt fattigdommen på kroppen. Å ikke ha nok mat, gjør at du ikke får sove om natten av bekymring, at du alltid er rastløs, forteller firebarnsmoren.

I dag er Woesamo en velstående

kvinne. Familiens nybygde og flott dekorerte stråhytte er den fineste i området. Woesamo har kjøpt opp eiendom i nabobyen Hosanna og satt av penger som vil sikre barna god utdanning.

I den sirlige hagen vokser det grønnsaker og frukt. En utgravd dam sørger for å samle opp regnvannet. All vegetasjonen som er plantet i området - deriblant akasia- og eucalyptustrær - bidrar til å holde på matjord og fuktighet.

- Nå dyrker jeg tre ganger i året, mot tidligere én gang. Det er lett å få omsatt varene her, og i snitt tjener jeg nå mellom 40 og 50 000 birr i året, forteller Woesamo, etterfulgt av murling blant de lokalt ansatte i WFP.

- Det er mer enn jeg tjener, forklarer en av de WFP-ansatte.

Woesamo mener årsaken til hennes suksess er at hun har vært villig til å endre produksjonsmåte, tatt imot tekniske råd fra WFPs landbruksekspertene og jobbet hardt. Hun er nå rollemodell for bønder i området. 200 bønder har nå lignende aktiviteter på jordlappene sine.

- Nå ønsker jeg å hjelpe andre fattige småbønder til å få ro i sjelen, erklærer hun. ■

Her var det helt bart tidligere. Selv ikke Satan kunne ha klart å overleve her.

Manedo Gobeno (35), vakt for et avstengt område i Etiopias Sør-provins.

en

dunkene opp Tigrays stupbratte skråninger. På slettene sør i landet trekker muldyr og esler hjemmesnekrede traller fullastede med kanner.

- Her i Etiopia handler alt om vann. Mangel på vann er vår største utfordring. Der det er vann, er det muligheter også for andre aktiviteter som matproduksjon og dyrehold, sier Daniel Yemane i REST.

Terrassering og dambygging. Helt siden krigen tok slutt i 1986, har REST jobbet med å bedre matsikkerhetssituasjonen i Tigray. I de bratte fjellskråningene er det blitt plantet trær som holder på fuktigheten og hindrer avrenning. Bønder i området får kjøpt sterkt subsidierte trær til «gi bort-pris».

Samtidig er det møysommelig blitt bygd opp små terrasser av jord

120 gram grøtpulver per elev daglig har sikret både økt skoledeltakelse og gode skoleresultater for barn i Lanfuro i Etiopia.

FOTO: LIV R. BJERGENE

Dagens grøt fra FN

Fylte mager gir bedre resultater i skolen

LANFURO (b-a): Ved en skole i den tørkeutsatte etiopiske Sør-provinsen har skoledeltakelsen blitt mer enn tredoblet. Skoleresultatene er nå de beste i området. Årsak: Matutdeling og rent drikkevann.

» Jeg ser at helsen til barna mine er blitt bedre.

Maj Yekas Muste.

■ I ETIOPIA:
LIV R. BJERGENE

UTDANNING

På rekke og rad sitter skoleelevene ved Edanaba og spiser dagens grøtstrasjon fra Verdens Matvareprogram (WFP): 120 gram med grøtpulver, som er tilsatt livsviktige vitaminer og mineraler som A-vitamin, D-vitamin og jod. FNs barnefond, UNICEF, har sørget for at grøtpulvret kan røres ut i rent vann og god hygiene.

- Vi ser store forskjeller i elevenes prestasjoner etter at vi begyn-

te å dele ut mat. Før var de ofte nedtrykte, lite aktive og viste liten interesse for skolearbeidet fordi de kom til skolen med tomme mager, sier rektor Kedir Abdo Danid.

Han forteller at samtlige avgangselever ved skolen i fjor klarer eksamen. Antallet elever som har sluttet ved skolen har sunket fra

Rent vann, rene hender.

FOTO: LIV R. BJERGENE

29,1 prosent i 2004 til 1,8 prosent i 2009.

Sjelden nok mat. - Jeg ser at helsen til barna mine er blitt bedre, sier representant for foreldrekomiteen, Maj Yekas Muste, som har 15 barn i alderen to til 30 år.

- Fordi det deles ut mat, kan bar-

na gå på skolen hele skoleåret. Slik var det ikke alltid før.

- Før dette programmet kom på plass, hadde du mulighet til å gi barna dine mat før de dro til skolen om morgenen?

- Når vi hadde mat, så fikk de. Men ikke alltid. Det var sjelden nok til alle, sier Muste. ■

— Sult skapes av dårlig politikk

Solheim fremhever Vietnam som ett av verdens landbruksmirakler

For miljø- og utviklingsminister Erik Solheim er sult og dårlig politikk to sider av samme sak. Han tror afrikanske land må se til Asia for å finne løsninger på sultens gåte.

SULT

■ INGILD SAHL

Det første utviklingsminister Erik Solheim (SV) tenker på når han blir spurt om årsaken til hvorfor store deler av verden fortsatt sulter, er et sitat fra den tyske forfatteren Bertolt Brecht: «Sult oppstår ikke. Den organiseres av kornhandlerene».

– Sult er et fundamentalt politisk spørsmål. Det er i samfunn med regjeringer som ikke vil eller ikke trenger å bry seg om sine innbyggere at sult hovedsaklig oppstår. Når marginaliserte grupper i et land ikke har innflytelse på den politiske prosessen, øker faren for sult. Med bedre regjeringer, bedre stater og mer velfungerende samfunn forsvinner også sult, sier han.

Afrikansk problem. Ifølge Solheim er sult i dag nesten utelukkende et afrikansk fenomen. Mens Asia har økt landbruksproduksjonen dramatisk, til tross for at et stadig mindre areal dyrkes, har det motsatte skjedd i Afrika. Der dyrkes det mer og mer land, mens produksjonen ikke holder tritt med befolkningsveksten.

– Det viser til fulle behovet for å få orden på politikken i afrikanske land og øke landbruksproduksjonen, sier han.

– *I asiatiske sammenheng er Nord-Korea et eksempel på en motsatt utvikling. Hvorfor tror du kommunistiske land er så sterkt representert blant land som har opplevd store sultkatastrofer?*

– Jeg tror som sagt at land hvor regjeringen ikke trenger å ta hensyn til befolkningen, har størst tendens til sult. Men det dreier seg ikke om kommunisme versus vestlig styresett i tradisjonell forstand. Det finnes jo ingen sult i Kina i dag. Dette kommer av at landet nå har en politisk ledelse som er ansvarlig for sin befolkning, noe den ikke var under Mao da sult i aller høyeste grad forekom.

Selv om det kommunistiske regimet i Nord-Korea lar folket sitt sulte, tror ikke Solheim at økt innsats fra verdenssamfunnet for å kaste regimet er veien å gå.

– Jeg tror at alle forsøk utenfra på å kaste regimer, er noe av det farligste man begir seg inn på. Det verden forsøker å gjøre i Nord-Korea, med Kina og USA i spissen, er å få til en dialog med nordkoreanske myndigheter slik at de kan slippe inn mer hjelp og få til en gradvis overgang til et styresett som bidrar til økonomisk framgang. Dette tror jeg er den riktige veien å gå.

Vietnams suksess. – *Hva er viktigst for å forebygge sult?*

– Jeg tror dette er et område som er for komplisert til at ett tiltak er det eneste avgjørende. Men jeg spurte veldig mange i forbindelse med mattoppmøtet i fjor om hjelp til å peke på hvilke land som har hatt mest suksess med å øke landbruksproduksjonen. Da fremhevet nesten alle Vietnam som det største inter-

– Sult skapes av dårlig politikk, fastslår miljø- og utviklingsminister Erik Solheim, her fra Riftdalen i Kenya hvor politisk uro og opptøyer i etterkant av valget i 2008 drev minst 250 000 mennesker på flukt.

FOTO: SCANPIX, NILS-INGE KRUGAUG

nasjonale eksemplet. Det har gått fra å være en stor landbruksimportør i en nasjon med mye sult, til å bli én av verdens største riseeksportører.

Ifølge Solheim ligger nøkkelen til Vietnams suksess i økt satsing på bedre markedstilgang, utbygging av infrastruktur, bedre korntyper og mer kunstgjødning.

– Hvis bøndene ikke har et marked å selge til, gir det ingen mening å produsere mer enn for sin umiddelbare familie. Gode veier øker bøndenes muligheter til å få solgt varene sine, mens bedre korntyper, mer kunstgjødning og god veiledning i bruk av dette gjør det mulig å øke produksjonen. Dette er en modell andre land som har problemer med sult bør følge, sier han.

Økologi og kunstgjødning. Solheim fremhever såkalt bevaringsjordbruk som et vellykket prosjekt Norge støtter i land som Malawi og Mosambik. Der tar man i bruk økologiske metoder i kombinasjon med moderne jordbruk og bruk av eksempel kunstgjødning, noe som har vist seg å øke produksjonen og senke miljøskadene.

– Da jeg nylig besøkte Malawi, så jeg hvordan maisåkrene hvor denne metoden var tatt i bruk hadde mye høyere produksjon enn naboåkrene. Norge vil bidra med støtte til flere slike prosjekter i fremtiden.

Selv om sult nesten ikke finnes i asiatiske land som India og Kina er underernæring fortsatt et stort problem, for eksempel i India. Ifølge Solheim er all form for underernæring alltid et tegn på at verden ikke gjør nok for å bekjempe dette.

– Underernærte mennesker er per definisjon fattige. Derfor er grunnleggende økonomisk framgang essensielt for å løse problemet

med underernæring, sier han.

Barne- og mødrehelse, som Norge har tatt på seg et særlig ansvar for, er ifølge Solheim nært knyttet til problemene med underernæring. Underernærte mødre har mye større risiko for å dø i forbindelse med fødsel og får lettere underernærte barn. Selv om Norges satsing på tusenårsplanene 4 og 5 ikke direkte fokuserer på underernæring, har Norge ifølge Solheim et klart ønske om å øke innsatsen mot også dette området.

– Gjennom FNs tidligere generalsekretær Kofi Annans initiativ for en grønn revolusjon i Afrika, ser vi nå på hvordan vi kan være med å bidra til økt matvaresikkerhet. For eksempel samarbeider vi med Yara for å se på hvor vi kan få til vekstkorridorer for bedre landbruk i Mosambik og Tanzania. Norge er dessuten blant de tre til fem største bidragsyterne til FNs utviklingsaktiviteter og humanitær innsats, sier han.

Internasjonal arbeidsdeling. – *Norge har blitt kritisert for å gi for lite bistand til landbruk. Hvorfor går ikke regjeringen inn for å øke støtten?*

– Kritikken rundt dette er forfeilet. Hver eneste interesseorganisasjon mener at det må gis mer penger til akkurat deres formål. Det er imidlertid internasjonal enighet om at vi må ha en arbeidsdeling. Norge bør derfor konsentrere kreftene om de områdene hvor vi har noe særegent å bidra med, som i energi- og kvinnespørsmål. Folk kommer ikke løpende til Norge på grunn av vår landbrukskompetanse på samme måte som de kommer på grunn av vår energikompetanse. Samtidig er det viktig å huske at det ikke er ett eller to norske bilaterale arbeider som frelser verden, men

snarere summen av alle lands bidrag, sier han.

Ifølge Solheim er Norsk bistand til jordbruk særlig rettet mot utvikling av småskalalandbruk. Verken plantasjejordbruk eller føydalisme har vist seg å skape utvikling. Han avviser imidlertid sterkt en idyllisering av folk som lever på ørsmå jordlapper.

– Småskalalandbruk må utvikles med den hensikt å øke produksjonen. Alle land som har økonomisk framgang vil måtte redusere jordbruksbefolkningen til mellom 10 og 20 prosent. En befolkning med 80 eller 90 prosent bønder vil aldri lede til fremskritt, sier han.

Norsk oljeteknologi til brønnboring. Vannsikkerhet er ett område hvor Norge ønsker å øke sin innsats, blant annet som følge av klimasatsingen. Ifølge Solheim handler klimapolitikk nesten bare om vann, enten i for små eller i for store mengder.

– Dette er et område hvor Norge har bidratt en god del, og hvor vi ønsker å bidra mer. Vi planlegger blant annet å ta i bruk norsk oljeboringsteknologi for å forbedre vannforsyningen i deler av Afrika.

Gjennom å bore seg ned til rundt 1000 meters dyp kan man ifølge Solheim få opp enorme vannmengder i land som Tanzania og Tsjad.

– Det vil ta tid å få de tekniske løsningene på plass. Men på sikt kan prosjektet få store positive virkninger. Her kan vi koble sammen et norsk fortrinn, nemlig stor kunnskap om boring på veldig store dyp og behovet for vann, og dermed skape utvikling i fattige områder av verden, sier han. ■

77 En befolkning med 80 eller 90 prosent bønder vil aldri lede til fremskritt.

Erik Solheim, utviklingsminister (SV).

India – verdens mest sultne nasjon

Høyteknologi og ekstrem fattigdom hånd i hånd

Jody Narayanan er en av millioner av fattige i India som er vant til å legge seg sulten. Som kasteløs landarbeider sliter hun for å få mat på bordet til barna, mannen og seg selv.

TAMIL NADU (b-a): India er hjemmet til nesten 50 prosent av verdens sultne. Jody Narayanan (40) ser lite til den voldsomme økonomiske utviklingen. Kronisk sult er en del av livet for henne.

INDIA

■ I INDIA:
HEGE OPSETH

Mens mørket enda ligger tungt over den fattige hytta, står Jody opp for å forberede dagen. Det finnes ingen elektrisitet i det enkle hjemmet, så hun bruker fyrstikker for å tenne lys. Ansiktet er slitent og rynkete etter mange og harde år på åkeren. Hun klarer å holde hjulene i gang, men det er så vidt. Som kasteløs og en av de millioner som lever for under én dollar dagen er firebarnsmoren vant til å sende barna til sengs sultne.

- Det er slitsomt, innrømmer hun.

Med den fargerike sarien rundt skuldrene går hun på jobben. Rett under en dollar er sju til åtte timers blodslit på åkeren verdt. Som sesongarbeider er hun likevel glad hver gang hun kan ta med seg hakke og spade. En dollar betyr litt mat på bordet til de fire barna. I tillegg kla-

rer hun å betale skolepenger.

- Jeg håper barna slipper å leve det livet jeg gjør. Det er viktig at de går på skole, sier Jody.

Med hendene som viktigste redskap bruker hun kreftene på å dyrke ris. Det er fysisk krevende og tøffere er det blitt med årene. Bøndene og løsarbeiderne i delstaten Tamil Nadu kjemper mot et stadig mer varierende klima. For hundrevis av millioner er blandingen av klimaforandringer, ekstrem fattigdom og kronisk sult noe som gjør at de ikke får være delaktige i den rasende utviklingen som gjør India til en global maktfaktor.

Skjør balanse. Gapet mellom fattige og rike i det folkerike landet øker. Ifølge en statlig rapport var de 36 rikeste i India gode for 1146 milliarder kroner i 2005. Til sammenligning lever mange av Indias arbeidende befolkning for mindre enn tre kroner om dagen.

Det skal lite til før den skjøre balansen mellom det å overleve og total katastrofe forrykkes for fattige familier. De har ingenting å flyte på om sykdom rammer eller strøjobber forsvinner.

Og for barna til Jody er det vanskelig å si hva som blir konsekvensen av dårlig og lite variert kosthold. Det er dyrt å være fattig, og usunn

Vi løser ikke klima-problemet uten at folk er mette.

Lars Peder Brekk, mat- og landbruksminister.

mat er ofte billigere enn sunn mat. For Jody og mange andre handler det mest av alt om å få mat i maven. Å fundere på vitaminer og mineraler som kroppen trenger er en luksus de ikke har råd til.

- Vi ser en eksplosiv økning i diabetes, kreft og andre livsstilssykdommer hos verdens fattige. De trenger mangfold i dietten. Det å være fattig handler ikke bare om å ikke få nok mat, det handler om å ikke få riktig mat, sier Emile Frison, direktør i International Plant Genetic Resources Institute.

Kvinnesatsing. Det er jenter på landsbygda, kvinner og kasteløse som er aller mest sårbare. Dette er en trend som bare ser ut til å fortsette. Underernæring blant barn i India er blant den høyeste i verden, og antall sultne er nesten dobbelt så mange som Afrika sør for Sahara.

Været er mer ustabil og fattige bønder i India må finne nye dyrkingsmetoder.

FOTO: HEGE OPSETH

Veksthemninger forårsaket av underernæring skjer oftest før barnet fyller to år. Det kan medføre uopprettelige skader.

- Regjeringen har endelig innrømmet at underernæring er et problem. Det er en stor seier, sier Riita Sarin. Direktøren i Hunger Project jobber med kapasitetsbygging på landsbygda for å gjøre kvinnene mest mulig forberedt på jobben som

FOTO: HEGE OPSETH

Landbruksminister **Lars Peder Brekk** og seniorforsker **Udaya Sekhar Nagothu** i Bioforsk var på rundreise i India for å se på prosjekter som tester ny kunnskap i møte med klimaforandringer.

FOTO: HEGE OPSETH

folkevalgte. I kursingen inngår egne temadager om ernæring.

Hun håper at loven om 50 prosent representasjon av kvinner i kommunestyrene kan være med på å forandre de dystre statistikkene.

- Det er kvinnene som skal gi mat til det sultne barnet. Kvinner skaper varig forandring, sier Riita Sarin.

I Rajasthan er Chanleli en av de

folkevalgte. Hun er klokkeklar på viktigheten av å prioritere å gi mat til barn, ammende og gravide.

- Vi kvinner ser de fattige og sårbare og tar beslutninger deretter, sier hun.

Ifølge en rapport fra Arjun Sengupta Committee bør mennesker i urbane områder i India få i seg minst 2100 kalorier om dagen. På landsbygda er tallet 2400 kalorier.

Det kan Jody se langt etter. Anslagsvis 850 millioner mennesker har ikke så mye mat å spise. Det betyr at over 70 prosent har sult som en fast følgesvenn i hverdagen.

- Kvinnene kan sakte men sikkert være med på å forandre dette. Vi ser at det skjer ting i landsbyene hvor kvinner får mer innflytelse, sier Riita Sarin.

Mye av Indias økonomi er basert på landbruk. Kvinner som Jody har en nøkkelrolle i produksjonen. Men klimaforandringer gjør det stadig vanskeligere å være bonde- og løsarbeider på gårdene. Været er uforutsigbart, det biologiske mangfoldet forsvinner. For landet med over en milliard innbyggere kan klimaendringene få katastrofale konsekvenser. Mat- og landbruksminister Lars Peder Brekk var nylig på reise i delstaten Tamil Nadu. Han er bekymret for matsikkerheten til Indias fattige.

- Landbruket lever med og av klimaet, og er blant de sektorene som er mest sårbare for klimaendringer og temperaturøkninger. De deler av verden som i dag er utsatt for tørke, vil få ytterligere utfordringer med matproduksjonen i fremtiden. Og vi løser ikke klimaproblemet uten at folk er mette, sier Brekk.

Effektive dyrkingsmetoder. Ris er grunnleggende for kostholdet i India og mange andre land. Etter Kina er India verdens nest største risprodusent, og til sammen produseres mer enn halvparten av verdens ris i disse landene. For å sikre at over en milliard innbyggere er sikret mat også i fremtiden, må India finne en løsning på hvordan de skal møte klimaforandringene.

Ris står for 29 prosent av det daglige kaloriinntaket til inderne. Men også ris er truet av endret vær. Norske Bioforsk jobber for å finne nye og mer effektive dyrkingsmetoder gjennom prosjektet ClimaRice. For å finne ut hvor skoen trykker, bruker de bønder som eksperthjelp. Det haster med å finne varige løsninger.

- Vi har satt oss ned med bøndene og spurt dem om hva som er det største problemet og hva de tror løsningen er. Bøndene kan ikke lenger så på de tidspunktene de pleide. Sortene som brukes må også tilpasses været. Fremtidens matproduksjon handler om å forandre måter å dyrke på, sier seniorforsker og internasjonal koordinator Udaya Sekhar Nagothu i Bioforsk.

Flere hundre bønder er intervjuet om klimaendringer som en del av prosjektet. Underveis har forskerne møter med bøndene om erfaringer og synspunkter. Bøndene kan dermed ta i bruk ny kunnskap umiddelbart om de har behov for det.

- Dette er en krevende metode, sier Udaya Sekhar Nagothu og fortsetter:

- Det krever mye tid og organisering, men resultatet blir en mye tettere og jordnær behandling av komplekse faglige problemer. Bøn-

dene er de beste til å stille kritiske spørsmål til løsningene som presenteres.

Dette er noen observasjoner som kom fram under intervjuene:

- Temperaturen øker
- Lengre tørkeperioder
- Mindre monsun-regn
- Mer sykdommer og pest

- India har store utfordringer. Med en så enorm befolkning kan klimaendringene få dramatiske konsekvenser, sier Brekk.

Tilskuere. Paradoksalt nok gjør likevel den enorme veksten i indisk økonomi landet til en global maktfaktor. Landet er ledende på utvikling av ny teknologi. Politikerne i India sier: «Vi diskuterer ikke lenger Indias framtid. Nå sier vi India er framtiden».

Men de fattige er stort sett tilskuere til den kraftige økonomiske veksten. Eksperter advarer mot ensidig fokus på økonomisk vekst og vil ha større fokus på fordeling. Det fremheves at inntekten per innbygger er en viktig indikator. Om noen ganske få blir rikere og rikere, hjelper det lite for konsekvensene av underernæring for flere hundre millioner mennesker.

«Økonomisk vekst, selv om den er imponerende, vil ikke redusere underernæring», skriver FN om ernæringsssituasjonen i India.

Det fremheves at det er nødvendig at Indias regjering tar tøffe valg og reformerer eksisterende ernæringsprogrammer for å få bukt med problemet. Blant annet Verdensbanken har helt siden 1980 jobbet med India for å få bukt med underernæring i landet, med varierende resultater.

« I India veier 60 millioner barn for lite når de blir født. Konsekvensene for helsen, utdannelse, produktivitet er en stor utfordring for utviklingen og økonomisk vekst blant de fattige og sårbare, heter det i rapporten.

Urovekkende dødsfall. Matsikkerhet er blitt debattert i India den siste tiden etter urovekkende rapporter om dødsfall i deler av landet. Hindustan Times har rapportert at barn på landsbygda nær Allahabad i Uttar Pradesh har blitt tvunget til å spise klumper av leire for å ha noe å fylle maven med. Mange av disse har utviklet oppblåst mage og utstående øyne som følge av underernæring.

Det er lang vei å gå for det folkerike landet. Jody tror ikke hun kommer ut av fattigdommens klør. Hun er allerede sliten og merket av livet. En av Indias millioner som lever i en hverdag hvor kronisk sult er slik livet er.

- Jeg håper at barna mine får en hvitstippjobb, sier hun og ler litt.

- Da slipper de å slite på åkrene dagen lang som jeg gjør. Kanskje de kan ta vare på meg når jeg blir gammel? ■

” Vi ser at det skjer ting i landsbyene hvor kvinner får mer innflytelse.

Riita Sarin,
direktør i Hunger Project.

Bilder som dokumenterer den elendige ernærings-situasjonen slipper svært sjelden gjennom Nord-Koreas strenge kontroll. Dette bildet fra 1997 viser imidlertid underernærte barn på et dagsenter for barn

Politisk vanstyre og matm

Beretninger om at tusenvis av mennesker dør av sult i Nord-Korea

Godt styresett er en av de viktigste faktorene for å bekjempe fattigdom og fremme utvikling. Nord-Korea, Zimbabwe og Kenya er alle eksempler på land hvor dårlig styresett fører til fattigdom, matusikkerhet og i verste fall: Død.

MATSIKKERHET

■ **LIV RØHNEBÆK BJERGENE**
Verdens siste stalinist-stat, Nord-Korea, topper trolig lista over vanstyrte regimer hvor befolkningen lider. Diktaturet, der diktatoren Kim Il-Sung og senere hans sønn Kim Jong Il har styrt siden 1950-tallet, har aldri hatt et snev av demokrati. I

stedet skjer det omfattende brudd på menneskerettighetene, blant annet omfattende undertrykkelse, sensur og politisk indoktrinering. Landets økonomi er en av verdens mest sentralstyrte og isolerte. 95 prosent av alle varene som finnes i landet kommer fra den statseide industrien, og jordbruket er organisert i store kollektiver.

Matmangel. Fra det nesten hermetisk lukkede landet kommer det nå nok en gang alarmerende meldinger om at folk mangler mat. Som på 1990-tallet, hvor millioner av nordkoreanere døde av sult, dør nå mennesker av matmangel. Ifølge FN er 30 prosent av barn under fem år underernærte.

«Dødsfall på grunn sult skjer nå

77 **...det rapporteres om at tusenvis har dødd av sult i løpet av én måned fra midten av januar i år.**

North-Korea Todays utgave for mars.

i Soonchun og Pyongsung. I Sør-Pyongyang-provinsen er situasjonen alvorlig. Selv om de eksakte tallene ikke er tilgjengelige, rapporteres det om at tusenvis har dødd av sult i løpet av én måned fra midten av januar i år», heter det i et nyhetsbrev for mars 2010 fra det amerikanske nett-

stedet North Korea Today.

På nettstedet, hvor ulike bloggtekster samles, oversettes og publiseres for å spre informasjon om situasjonen i landet, beskriver en nordkoreansk blogger hvordan folk også i andre regioner og byer i landet har lidd en stille sultedød i løpet av januar og februar. Så høye dødstall på den tiden av året tyder på at situasjonen vil bli enda verre. Det er nemlig særlig nå i april måned at matsituasjonen i Nord-Korea er prekær. Da er risen spist opp, mens bygget ennå ikke er modent.

«At 300 mennesker har dødd i Sinuiju i februar, tyder på at situasjonen er irreversibel. Når den tøffeste perioden ennå ikke har kommet, og situasjonen er så alvorlig, viser det bare hvordan landet vårt sakte går

i Kangwon-provinsen. FOTO: SCANPIX/REUTERS/KATHY ZELLWEGER

angel

mot slutten», heter det i en av bloggtekstene.

Ordre om å skyte. Illegale flyktinger i nabolandet Kina ga nylig den britiske avisen The Times litt innsikt i levekårene.

– Jeg kom hit for å tjene penger slik at sønnen min kan få mat. Får han ikke det, vil han dø, forteller Choi Kum Ok fra sitt skjulested i en leilighet nær den nordkoreanske grensen.

Her håper hun å skaffe inntekt i noen uker, før hun tar den farefulle ferden tilbake over grensen. Pyongyang-regimet viser ingen nåde med flyktingene. Grensevaktene har ordre om å skyte for å drepe.

Choi Kum Ok har sulten på midten av 1990-tallet friskt i minnet. Da

NORD-KOREA OG MATSIKKERHET

1995: Myndighetens utdeling av mat kolliderer da det allerede sulterammede landet rammes av flom. Samtidig kuttes hjelpen fra Sovjet. Mellom 600 000 og 3,5 millioner mennesker av en befolkning på 25 millioner omkommer i årene 1996-98.

2002: Myndighetene tillater privat dyrking av mat i liten skala og også små markeder. FN anslår at en tredel av innbyggerne lider av alvorlig underernæring.

2005: Myndighetene gjeninnfører matrasjoner og forbyr privat salg av korn. De fleste internasjonale humanitære operasjoner forbys.

2007: Store flommer gjør at den kroniske matmangelen forverres ytterligere. Myndighetene i Nord-Korea ber om internasjonal bistand.

2008: USA gir 500 000 tonn i nødhjelp via Verdens matvareprogram (WFP). Myndighetene nekter å ta imot hjelp fra nabolandet Sør-Korea.

2009: Økonomien antas å ha bedret seg noe takket være gunstigere værforhold og internasjonal bistand. Men igjen strammer regimet til. Myndighetene nekter å ta imot matvarehjelp fra USA. Da det over natten innføres en ny valuta, går folks sparepenger tapt.

2010: Regimet aksepterer å ta imot 10 000 tonn med korn fra Sør-Korea. Myndighetene henretter den ministeren som innførte ny valuta. Alarmerende rapporter om matmangel og sultedød.

Kilder: International Crisis Group, CIA World Factbook, The Times

Nord-Koreas leder **Kim Jong-il** inspiserer koreanske militære styrker i september 2009. FOTO: SCANPIX/ AFP / KCNA VIA KNS

kan så mange som 3,5 millioner mennesker ha mistet livet. Dødstallene varierer imidlertid. Flere uavhengige forskere mener at dette tallet er for høyt, og at mellom 600 000 og én million mennesker døde av sult mellom 1994 og 1998.

Choi Kum Ok forteller at hun mistet et søsken.

– Jeg orker ikke å snakke om det, sier hun.

Ny valuta. Etter sultkatastrofen på 1990-tallet har de nordkoreanske

Zimbabwe: Fra kornkammer til nødhjelpsmottaker

En gang var Zimbabwe kjent som Afrikas kornkammer, hvor landbruk var kjernen i økonomien. Slik er det ikke lenger. Hovedårsaken heter Robert Mugabe, som har ledet Zimbabwe siden 1980, først som statsminister, deretter som president.

I 2000 igangsatte president Robert Mugabe omfattende landreformer, der hvite ble tvunget til å gi fra seg jorda. Det meste av jorda havnet imidlertid ikke hos fattige, svarte småbønder. I stedet ble jorda gitt til en politisk elite, som i mange tilfeller ikke har klart å drive gårdene kommersielt. Store jordområder ligger nå derfor brakk.

Nedgang i jordbruksproduksjonen, økonomisk kollaps, en arbeidsledighet på anslagsvis 80 prosent og mangel på regn førte til at Afrikas tidligere kornkammer i fjor måtte importere nesten 700 000 tonn med mat. Utsiktene for 2010 ser ikke lysere ut. FN anslår at omlag 2,8 millioner zimbabwere vil ha for lite mat fram til mars/april i år, til tross for bra med regn og god avling i 2009. ■

Med **Robert Mugabe** som president har Zimbabwe gått fra å være nettoeksportør av mat til at millioner av mennesker mangler mat.

FOTO: SCANPIX/REUTERS, EVE COULON

Kenya: Politisk kaos og sult

Kenya på 1990-tallet: 18 prosent av alle barn under fem år lider av underernæring. Kenya i 2010: 35 prosent av alle barn under fem år lider av underernæring.

Matvaresituasjonen i Kenya er nå så kritisk at seks millioner av landets 38 millioner innbyggere er avhengig av matvarehjelp. Landet preges fortsatt av politisk uro etter opptøyene i etterkant av valget i 2008. I deler av landet er det stadige konflikter, blant annet knyttet til beiterettigheter. Matproduksjonen er lav og infrastrukturen dårlig. I deler av landet var matvareprisene i februar i år hundre prosent høyere enn i desember i fjor.

– Mangelen på mat skyldes mangel på politisk vilje, sier ernæringsprofessor Ruth Onian'go til FNs nyhetstjeneste Irin, og trekker fram mangel på politisk styring.

Hun får støtte fra politisk senioranalytiker John Omiti:

– Noen ganger eksporterer vi mat som vi senere må importere. Myndighetene tar ikke lærdom av de gode eksemplene og investerer ikke i kunnskap som kan bidra til endring. ■

I det politiske ustabile Kenya, under ledelse av president **Mwai Kibaki**, øker fattigdommen.

FOTO: SCANPIX/AFP, TONY KARUMBA

myndighetene lempet på forbudet mot et fritt marked. I november i fjor innførte de imidlertid plutselig en ny valuta. Over natten ble 100 gamle won (myntenhet, red.anm) verdt 1 won. Maksimumbeløpet som folk kunne få veksle, ble satt til 100 000 won.

– Jeg hørte om den nye valutaen ved lunsjtider. Vi hadde bare fem timer til å veksle før bankene stengte. Svært mange mistet alle sparepengene sine, forteller Choi Kum Ok.

Innføringen av den nye valutaen førte til at det svarte markedet forsvant. Med det forsvant også maten. I stedet for å selge mat til kjøpere med verdiløse penger, ble varer som ris og olje stuert vekk i påvente av tøffere tider og høyere priser.

– Noen kastet pengene i elven.

Andre brant opp pengene – til tross for at Kim Il Sung, den store leder, var avbildet, forteller Song Hee (16) til The Times.

I begynnelsen av mars måned ble ministeren som var ansvarlig for å innføre den nye valutaen henrettet ved skyting. Samme skjebne skal også en mann som brant opp de verdiløse sparepengene ha lidd.

Skyhøye matpriser. På bloggene fra Good Friends viser tekstene om matpriser hvordan kjøpmennene som pakket bort varene sine da myndighetene i fjor innførte en ny valuta, nå kan tjene grove penger dersom folk har penger å kjøpe for. I januar i år kostet ris – målt i ny valuta – 60 won. 2. mars i år hadde risprisen økt til 800 won. ■

Et fotavtrykk i et uttørket elveleie i Luoping-distriktet i Kina. Yunnan-provinsen var hardt rammet av tørke i mars 2010.

Store framtidige utfordring

Hvordan øke matproduksjonen med 70 prosent innen 2050?

ROMA/OSLO/ETIOPIA (b-a): I verden i dag produseres det nok mat til å brødfø alle. Noen få tiår fram i tid kan situasjonen være en annen. Klimaendringer og befolkningsvekst er en farlig cocktail.

MATSIKERHET I 2050

■ LIV RØHNEBÆK BJERGENE

– Klimaet endrer seg. Da jeg var ung, var det vann her. Jeg husker hvordan vi måtte løfte buksebeina når vi gikk. Nå er regnesongene langt kortere, mer ustabile og været er varmere, forteller Gebre

Tsedkan (bildet), 47 år og far til fire.

Også i Tigray nord i Etiopia er denne januardagen i 2010 svært varm. Dermed føyer den seg inn i et mønster hvor den globale gjennomsnittstemperaturen øker og øker. Tross norsk sprengkulde i vinter: Globalt har aldri noen januar måned vært varmere.

Ekstrem varme. – Aldri tidligere i historien har utfordringene med å brødfø jordas befolkning vært større, fastslår Cary Fowler, direktør i Global Crop Diversity Trust.

Han står bøyd over en graf som indikerer hvordan gjennomsnittstemperaturen i Sør-Afrika vil være i perioden 2070-2100. Anslagene er basert på FNs klimapanelers anslag. Allerede om få tiår mener imidlertid forskere at verden vil stå overfor et langt varmere klima enn i dag.

– Innen midten av dette århundret vil halvparten av afrikanske land få temperaturer som de hittil aldri har opplevd. Spørsmålet er om vi har frøsorter som kan klare en temperaturstigning på fire-fem grader? I tillegg til temperaturøkningen vil vekstsesongen være kortere. Har vi sorter som kan klare den utfordringen? spør Fowler.

I biomangfoldsåret 2010 jobber Fowler og andre intenst for å samle inn og bevare de viktigste plantene som brødfør jordas befolkning. Deretter er håpet å kunne utvikle frø og planter som kan takle klimaendringene.

Befolkningsvekst og eldrebølge. Endringene i klima skjer parallelt med at jordas befolkning øker. I 2050 vil det trolig være 2,3 milliarder flere mennesker på kloden – totalt 9,1

milliarder. Det er en befolkningsvekst på 34 prosent. I 2050 vil majoriteten av jordas befolkning bo i byer.

– Antall innbyggere i en by som Lagos i Nigeria vil trolig ha økt med 400 prosent, sier Alexander Müller i FNs mat- og landbruksorganisasjon, FAO.

FAOs assisterende generaldirektør i avdeling for naturressurser og miljø peker på hvordan også befolknings sammensetningen vil være en økende utfordring i framtida. Eldrebølgen slår inn over både rike og fattige land. Det innebærer at langt færre arbeidsføre enn i dag skal brødfø en voksende befolkning.

– Samtidig vil velstandsøkningen i rike land og mellominntektsland føre til at kaloriinntaket øker, sier Müller.

Det anslås at behovet for korn

FOTO: SCANPIX/REUTERS/BRUCE LI

PROGNOSER FOR MATSIKKERHET I 2050

- I 2050 antas verdens befolkning å ha vokst med 2,3 milliarder mennesker sammenlignet med i dag. Befolkningsveksten vil primært skje i utviklingsland.
- Til sammen vil det være 9,1 milliarder mennesker.
- I 2050 vil trolig 70 prosent av jordas befolkning bo i byer, mot 49 prosent i dag.
- For å brødfø en større, mer urban og i gjennomsnitt mer velstående befolkning må matproduksjonen i 2050 ha økt med 70 prosent.
- Ifølge FN er det begrenset med udyrket jordbruksareal lett tilgjengelig. FNs mat- og landbruksorganisasjon, FAO, anslår at det i 2050 vil være mulig å øke dagens areal med om lag fem prosent. Økningen i matproduksjonen må derfor hovedsakelig skje ved et mer intensivt jordbruk og hyppigere avlinger.
- 1,4 milliarder mennesker lever i dag med vannmangel og synkende grunnvannsnivå. Klimaendringer og utfordringer knyttet til irrigasjon vil trolig øke utfordringene ytterligere. I 2050 anses det derfor at mangelen på vann vil bli ytterligere forverret, særlig i deler av Afrika og Sør-Asia.

er for verdens matsikkerhet

alene vil øke fra 2,1 milliarder tonn til 3 mrd. tonn i 2050.

Både Müller og Fowler mener framtidens utfordringer knyttet til matsikkerhet skiller seg markant ut fra tidligere års erfaringer. Da har behovet for mer mat vært løst hovedsakelig ved å dyrke opp mer jord. I dag er arealene som gjenstår begrenset. Dessuten er en taktikk med å hugge ned skog og dyrke opp nytt jordbruksareal lite egnet i en verden hvor klimautslippene må ned.

- Vi må klare to ting samtidig: Øke matproduksjonen og samtidig få ned klimautslippene, sier Müller.

Hypigere tørke. Etiopia er ett av mange fattige land hvor faktorer som befolkningsvekst og klima påvirker matsikkerhetssituasjonen. Bare i 2009 måtte nesten 14 millioner mennesker få hjelp fordi de ikke

77 Aldri tidligere i historien har utfordringene med å brødfø jordas befolkning vært større.

Cary Fowler, direktør i Global Crop Diversity Trust.

hadde nok mat deler av året. Siden den berømte sultkatastrofen i 1984/85 er befolkningen blitt fordoblet, til om lag 80 millioner mennesker. Det store flertallet av etiopiere bor på landsbygda. For å overleve er

de helt avhengige av at regnet kommer.

- Dette området er svært utsatt for tørke. Her er det ingen elver eller utspring for vann i nærheten - nærmeste elv er tre mil unna. Grunnvannet ligger 300 meter under bakken. Befolkningen her er vant til å dyrke teff og mais, som begge er svært avhengig av regn, sier Yohannes Desta, programmedarbeider for Verdens Matvareprogram, WFP, i Etiopias Sør-provins.

Han peker utover det savanneliggende, flate og knusktørre landskapet. Små støvskyer markerer små flokker med dyr, hovedsakelig geiter. Overalt sees mennesker på evig jakt etter vann. Her har befolkningen lagt bak seg nok en sesong hvor regnet har uteblitt. Når regndråpene endelig kom, var det for sent.

- I stedet for å gi livgivende drå-

per slik at frøene kunne spire, ødela regnet flere steder også de kommende avlingene, forteller Desta.

I området var det alvorlig tørke i 2002/2003 og i 2008.

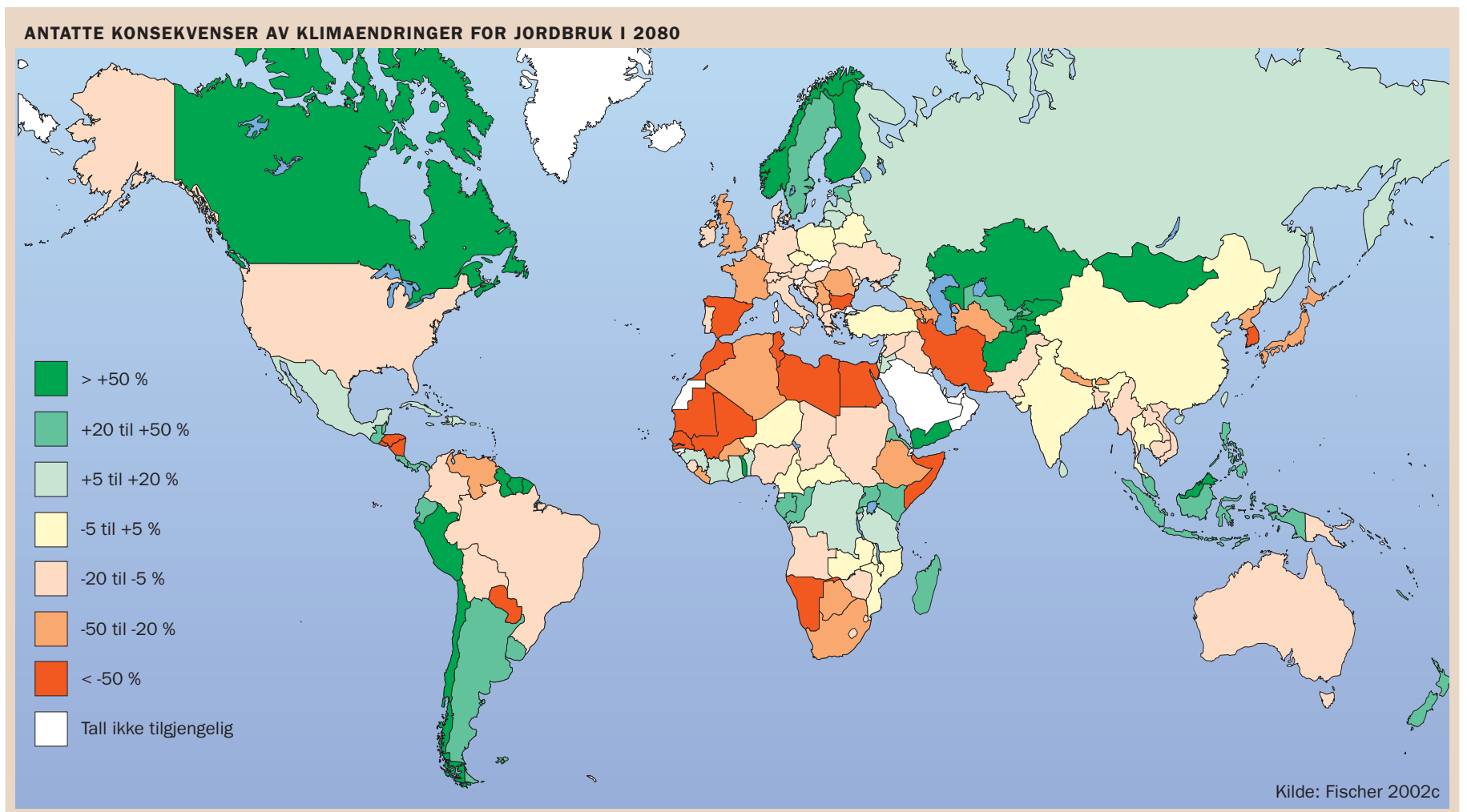
- Vi registrerer at tørkeperiodene kommer med kortere mellomrom enn tidligere, sier Desta.

Millioner må få matvarehjelp. WFP-medarbeideren med master i utviklingsøkonomi og geografi mener etiopiske myndigheter i enda større grad burde satse på matsikkerhet.

- Befolkningsveksten er høy, og regjeringens politikk gjør at jordløse ikke har mulighet til å kjøpe jord. I stedet prøver myndighetene å løse utfordringene ved å oppmuntre folk til å flytte til mindre tett befolkede områder, uten særlig suksess, sier Desta.

Til tross for store utfordringer

fortsetter neste side >>>

Kartet viser prognoser for prosentvis nedgang og oppgang i avlinger i områder med nedbørsbasert jordbruk i 2080.

>>> fortsetter fra forrige side

mener Desta at Etiopia vil kunne klare å sikre egen befolkning mat også i framtiden.

- Men da må problemstillingene angripes fra mange ulike hold ved at det satses på tiltak som bidrar til å beholde fuktigheten i jordsmonnet

og irrigasjonsprosjekter. Flere må få skolegang slik at fødselstallene går ned. Dessuten må utvikles og forbedres og knyttes opp mot landbrukssektoren, sier Desta.

Sats på småbonden. Han mener det blir særlig viktig å satse på småbrukerne, og synes at etiopiske myndig-

heter i for stor grad satser på stor- skalabonden.

- Det er kun langs de store elvene i Etiopia at det er mulig å drive storskalaproduksjon av mat. Men i store deler av landet ligger jorda svært spredt, noe som gjør det vanskelig å mekanisere landbruket. Derfor blir det viktig å satse på små-

brukerne. De må sikres markedsadgang og bevisstgjøres i forhold til hva de har av konkurransefortrinn. Her i Sør-provinsen er det korn og husdyr som befolkningen må satse på. Det er ikke noe annet som vokser her, sier Desta. ■

Bussene i Lagos i Nigeria vil i 2050 trolig måtte håndtere fire ganger så mange passasjerer som i dag.

FOTO: SCANPIX/AFP PHOTO/PIUS UTOMI EKPEI

Matpris-krisa presser fram nye løsninger

Mat og landbruk er igjen på den internasjonale utviklingsdagsorden. Antall underernærte er på vei oppover. I 2009 anslo FNs organisasjon for landbruk og ernæring (FAO) at antall underernærte passerte én milliard mennesker.

■ RUTH HAUG, NORAGRIC

Frem til matpriskrisa i 2007-08 var den gjengse oppfatning at matmangel var et fenomen som stort sett berørte fattige mennesker i fattige land. Men de høye matprisene i 2007-08 bidro til å skape en ny situasjon av usikkerhet i forhold til fremtidig matforsyning. Myndigheter og ekspertise i flere land ble plutselig usikre på om det for alltid ville være tilstrekkelig å ha kjøpekraft for å skaffe seg mat.

Denne gryende redselen for knapphet på verdensmarkedet gjorde at en rekke land, også rike land og mellominntektsland, prioriterte nasjonal matsikkerhet sterkere. Under matpriskrisen hadde per april 2008, 15 land innført nye eksportrestriksjoner. Blant disse var en rekke land i Asia, for eksempel India og Kina som forbød eksport av ris.

Rike land og internasjonale selvkaper har de siste årene startet en omfattende investering i landbruksaktiviteter i utviklingsland. På investorsiden finner vi særlig arabiske land, men også Sør-Korea, Kina, USA, Storbritannia og Sverige.

De har kastet sine øyne på land som Sudan, Kenya, Nigeria, Tanzania, Malawi, Etiopia, Kongo, Zambia, Uganda, Madagaskar, Zimbabwe, Mali, Sierra Leone, Ghana og an-

dre. Blant tiltakene er kjøp eller langtidsleie av jord, såkalt «landgrabbing», men også kontraktsdyrking og andre former for investeringer. Etiopia alene har godkjent 815 utenlandsk-finansierte jordbruksprosjekter siden 2007.

De høye matprisene har gjort det lønnsomt å investere i landbruksproduksjon samtidig som klimatilpassing i form av biodrivstoffdyrking bidrar til å holde lønnsomheten oppe.

Tilbakeblikk. Endrede rammevilkår for lokal matsikkerhet har gjort at man på nytt stiller spørsmål ved hvilke typer landbruksutvikling det bør satses på for å sikre fattige mennesker tilgang på tilstrekkelig mat. Utviklingsmodellene man har valgt de siste 50-60 årene har ikke vært spesielt vellykket når det gjelder matsikkerhet, selv om andelen matusikre er lavere i dag (under 20 prosent) enn på 60-tallet (over 30 prosent).

Opp igjennom årene har man forklart matusikkerhet på forskjellige måter, fra Malthus sin teori om at produksjonen ikke ville klare å holde tritt med befolkningsøkningen til dagens fokus på politisk økonomi, strukturell urettferdighet, matpriskrise, klimaendring og mulig ressursknapphet. Man kan dele de siste 50-60 årene inn i forskjellige perioder hvor ulike paradigmer har vært dominerende. Det er vanskelig å anslå akkurat når en periode starter og slutter da det er glidende overganger og overlapp mellom periodene. En slik forenklet oversikt kan likevel være nyttig i forhold å lære av tidligere erfaringene for på en bedre måte å kunne møte fremtidens utfordringer.

- 1950- og 60: Produksjon/Mal-

thusanisme: Teknologioptimisme og ressursknapphet - Den grønne revolusjon skulle løse verdens sultproblemer. Produksjonsøkning, investeringer og befolkningsreduksjon viktig.

- 1970- og 85: Økonomi og markeds liberalisme: Vekst, modernisering, kjøpekraft og strukturtilpassing i landbrukssektoren.

- 1985 til 2000: Politikk og makt: «Empowerment», lokalsamfunnsutvikling, fokus på tilgang på mat og produksjonsressurser, deltakelse og kvinnenes rolle i mat og landbruksammenheng.

- 1995 til 2005: Rettigheter: Rettighetsbasert utvikling, retten til mat.

- 2000 til 2010: Strukturell urettferdighet: Systemet inkluderer global og nasjonal politikk, institusjoner, handel osv. fungerer ikke for de fattige, Alternativ tenkning rundt for eksempel matsuverenitet, lokalprodusert kortreist mat, økologiske produksjonssystemer.

- 2005 til i dag: Kriser, kompleksitet og ny-Malthusianisme: Matpriskrise, klimakrise finanskrise, fornyet fokus på ressursknapphet, teknologiske løsninger og agro-investeringer.

Helhetlig tilnærming. Matpriskrise og klimakrise har ført til at redsel for ressursknapphet, fokus på produksjonsøkning og teknologiske løsninger igjen er høyt på dagsorden når det gjelder matsikkerhet. Produksjon, teknologi og investeringer er avgjørende faktorer for matsikkerhet, men erfaringsmessig ikke tilstrekkelig - økonomi, politikk, rettigheter og rettferdighet må også tas med i en helhetlig vurdering.

Matpriskrisa i 2007-08 lærte oss

at spekulasjon og handelspolitiske tiltak kan ha større virkning på prisene enn tørke og avlingssvikt. Effekten av klimaendring forventes å gå sterkest ut over de fattige slik som matpriskrisa også gjorde. Småbrukere utgjør fortsatt den største gruppen fattige i utviklingslandene.

Klimaløsningene som foreslås for fattige småbrukere er biologisk tilpassing av deres produksjonssystemer til en situasjon med mer tørke og ekstremvær. Dette er viktig og bra, men i tillegg burde man gå mer målrettet inn for å redusere fattigdommen ved også å ta i bruk virkemidler som f.eks. økte jobbmuligheter og bedre rammevilkår for småbrukere, samt eventuelt sosiale støtteordninger som siste mulighet.

Klimakrisa har på mange måter bidratt til å avpolitiseres årsakene til sult og fattigdom ved ensidig å fokusere på teknologi som kan bidra til biologisk tilpassing til klimaendring. Det burde også fokuseres på hvordan redusere fattigdommen slik at de fattige ikke blir så sårbare for effektene av klimaendring.

Med andre ord bør vi trekke lærdom ikke bare fra Malthuslignende tenkning, men også fra de andre utviklingsparadigmene. Dette er spesielt viktig i en tid hvor nye typer internasjonale agro-investeringer og «landgrabbing» finner sted samtidig som tiltak i klimaets navn kan få negativ innvirkning på lokal matsikkerhet. Den store utfordringen er hvordan innrette både agro-investeringer og klimatiltak på en måte som reduserer fattigdommen og bedrer lokal matsikkerhet i fattige land. ■

Ruth Haug er professor ved Noragric, Universitetet for Miljø og Biovitenskap (UMB) på Ås.

Vil du lese mer om matsikkerhet?

Her er gode tips!

Verdens matvareprogram

(WFP) sine nettsider:
no.wfp.org (norsk)
wfp.org (engelsk)

FNs mat- og landbruksorganisasjon (FAO) sine nettsider:

www.fao.org

FNs barnefond, UNICEF,

sine nettsider:
www.unicef.org

Unicefs rapport «Tracking progress on child and maternal nutrition» (pdf)
tinyurl.com/y7szrc

Verdensbanken 2007:

«World development report 2008: Agriculture for development» (pdf)
tinyurl.com/2fbkl4

«Kan jordbruket fø verden? Jordbruk og samfunn i det 21. århundre» av **Christian Anton Smedshaug**, Universitetsforlaget 2008.

«Matsikkerhet og sult. En strategisk plattform for handling», **Rapport fra prosjektgruppe** nedsatt av Utviklingsministeren. August 2007. (pdf)
tinyurl.com/y4b3h83

Utviklingsfondet

www.utviklingsfondet.no

VISSTE DU AT...

■ De siste hundre årene er verdens befolkning tredoblet. I samme periode er verdens vannforbruk seksdoblet.

■ 1,1 milliard mennesker har ikke tilgang til rent vann, 2,6 milliarder har ikke grunnleggende sanitære fasiliteter.

■ 42 000 mennesker dør hver uke av sykdommer som er forbundet med dårlig vannkvalitet og dårlige sanitære forhold.

Kilde: FN, Norad, Globalis

Et barn står i kø for å hente rent vann i Dhaka i Bangladesh.

FOTO: SCANPIX/SIPA PRESS/PALASH KHAN

Tema-avisen kan også bestilles ved å kontakte Bistandsaktuelt – tlf. 22 24 20 40 eller per e-post til adr-ba@norad.no

✓ JA, takk. Vennligst send meg gratis eks. av tema-avisen «SULT». (Skoler tilbys klassesett.)

Navn

Adresse

Postnummer/sted

Telefon

E-post

PORTO

bistandsaktuelt

Norad,
boks 8034 Dep.,
0030 OSLO